

Akadeemilise Kirjandusühingu Toimetused
I

Lisandusi

K. J. Petersoni tundmaõppimiseks

Tartu 1927

Lisandusi

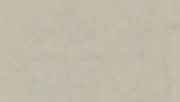
K. J. Petersoni tundmaõppimiseks

Toimetanud **Gustav Suits**

Arhivirakudusid Eesti Vabariigi Teadus- ja Kirjandus- ja Kunstide Akadeemia

Lisandusi

K. J. Petersoni loomadepüüdmise

Eessõna.

Siin ilmub huviosaliste jaoks trükist väike kogu uurimiskatseid, K. J. Petersoni 100-aastase mälestuse järelkajastusi. Need katsed lähevad tagasi Eesti ja üldise kirjanduse õppe-
toolilt virgutatud ülesannetele. Need on siginud kirjanduse alal teadlevate algajate sulest Tartu ülikoolis: kaks esimest on proseminartööd 1923 aastakäigust, kolmas ja nõudlikum on seminartöö 1924 aastalt.

Kui aeg viimati oli täis saanud meie omarahvusliku esilauliku käsikirjade posthuumseks kirjastamiseks, siis võis trükitehniliselt paljundatud teksti hõlpsasti soovitada ka kirjandus-
üliõpilase kätte.

Arvustusharjutuste ja tunnetustõugete pidurdamine K. J. Petersonil ei piirdunud siis muidugi mitte nii väheste referaatidega nagu need siin. Aga sama keskuse ümber liikunud algelise-
maist harjutusainetest olgu esiotsa avaldatud ainult järgnevad kaks: *Kristian Jaak Petersoni kirjandusliku päranduse väljaanne* ja *Kristian Jaak Petersoni ilmavaade*. Võib olla, leiduks tähendatud proseminartööde rühmas veel muidki trükki toimetatavaid õpilasetüüde, kui järgnevad leheküljed osutuksid teretul-
nud lisanduseks meie mõistetes K. J. Petersonist. Akadeemilise seminari astmele jõudnud mõttedistsipliiniga on juba ajakauge lauliku ürgomadustest ja hariduselamustest koosnevat iselaadi püüdnud lähemalt eritleda üksainukene traktaat, mis on ühtlasi varasemaid Eesti ja üldise kirjanduse õppetooli juures tehtud stiilijuurdlusi: *K. J. Petersoni stiili peajooned*.

Kuuludes kohustuslike ülikoolitööde liiki ei olnud ükski neist katsetest kavatsatud trükkimiseks. Avaldamiseks valitud debüttantide tooted ilmuvad siin kõik lühendatud redaktsioonis, liiatigi esimene. Teiselt poolt on noorte teadlejate sõnastust mõnes kohas vähe viimistletud. Muidu on Eesti kirjanikkude liidu ajakirja eeskujul igaüks jäetud vastutavaks oma õigekeelsuse eest. Olulisi sisulisi muudatusi ei ole toimetaja teinud, kuigi ta ise täielikult ei jagaks kõiki referentide vaateid. Nii ei saaks põhimõtteliselt hästi pooldada K. J. Petersoni või mõne teise luulekirjaniku teksti tagasihoidlikumatki ümberredigeerimist, uuestikirjutamist. Ka mitte pedagoogiliseks otstarbeks ärgu hakatagu minevikuluuletaja sõnastuslaadi nüüdseks parandama. K. J. Petersoni juubeliväljaande arvustaja on igatahes õigel teel, kui ta nõuab tekstide ilme ehtsamat alalhoidu, täpsemat püsimist autori sõnakujudes ja lauseehituses.

Päale nende ridade kirjutaja on Akadeemilise Kirjandusühingu toimetuste toimkonda kuulunud ja selle esimese vihu valgeleasaatmisest osa võtnud veel magistrid A. Anni ja Schwalbe.

Gustav Suits.

Kristian Jaak Petersoni kirjandusliku päranduse väljaanne.

Kristian Jaak Peterson. **Laulud, päevaraamat ja kirjad.** Eesti Kirjanduse Seltsi koolikirjanduse toimkonna kirjastus. Korraldanud ja redigeerinud Aino Paltser. Tartus, 1922, 189 lhk.

K. J. Petersoni ilukirjanduslikud teosed, väljaarvatud mõni üksik laul ja proosakatke, olid käsikirjana unustatud kolletama Eesti Õpetatud Seltsi kirjakogusse. Alles kirjaniku 100. a. sünnipäeva puhul on nad nüüd esimest korda ilmunud päevavalgele. On ilmunud juubeli-väljaandena ültähtendatud Petersoni tööde ja kirjade kogu, avades takistamatu võimaluse tutvuda selle esimese eesti luuletaja-mõtteleja imestlemisväärilise kujuga ja huvitava toodanguga.

Raamatu esisõnas käsitleb redigeerija Petersoni biograafilisi andmeid ühes ülevaatega tema elutööst. Püüdmuseks on kirjanikku igaükselt iseloomustada. Aga jääb mulje, nagu oleks see esisõna kirjutatud ilma lähema siseelamuseta. Sellepärast mõjub esitus veidi katkeliselt ja ebaühtlaselt.

See sisaldab tarvitatud allikate liig tuntavat kasutamist (eriti Suitsi ja Reimani), mis läheb paiguti jäljenduseni, ilma et seda oleks osutatud tsitaatmärkidega. Nii näit. lhk. 8: „Eelmise aastasaja Saksa anakreontiliste luuletajate jne.“ (vrld. G. Suits, *Võitluse päevil*, 1905, lhk. 36); lhk. 9: „Oma lõpplaulus jne.“ kuni: „Ent siingi on ta Peterson“... (ilma vahepealse: „Säärane divinatoorlik“...) ning lhk. 10: „Mitmesugused tundmused valdavad meeli“... (vrld. G. Suits, *V. p.*, lhk. 38). Pisut muudetud perifraseerimise tagajärjel esinevad mõned väiksed ebatäpsused. Näit. lhk. 5: „Ta vendadest teame veel Jüri, sünd. 1803, ja Rudot, kellest ta tõis juttu“. Kirjeldus Petersoni kodupaigast ja perekonnast on võetud V. Reimani *EÜS. Album* VI, lhk. 1–2, kus esineb ka ülalmainitud lause, kuid ilma viimase väiteta, mille redigeerija juurde lisanud. Peterson nimetab küll neid nimesid oma perekonna loetluses; oma tõis räägib

ta vennast ja õest (Laulud ja Päevaraamat, lhk. 142, 171, 183) Ei ole Petersoni kogutud rahvalaule käsikirjas mitte 55 lhk. nagu öeldud esisõnas Reimani järel (sealsamas albumis lhk. 6), vaid tõsiasjalikult 46 lhk. (59—104). Isegi arvestades puuduvaid kordusridu, mis käsikirjas „jne.“ -ga märgitud, oleks lehekülgede arv ikkagi väiksem, sest osalt on Petersonil kordusridade jaoks ruumi jäetud.

Nagu esisõnas tähendatud, taotleb juubeli-väljaanne enne kõike pedagoogilisi sihte: ta tahab olla õpivahendiks koolidele Eesti vanemate autoritega tutvumisel. Selleks on määratud raamatu esimene osa, kus on antud Petersoni ilukirjanduslikud tööd ja päevaraamatu märkused normaliseeritud keeles. Kuid ka teaduslikele huvidele on vastu tulnud: lisasse on paigutatud nende tööde muutmata algteksti äratrükk (ühes Petersoni kogutud rahvalauludega). See võimaldab kõikidele algallikaid võrdluseks kergemini kätte saada

Pöörame pedagoogilise osa poole. Siin tekib küsimus, kuidas peaks vanemate kirjanikkude teoseid trükki korraldama, et nad vastaksid ühtlasi teksti ehtsuse ja pedagoogilise otstarbekohesuse nõuetele. Vana keelt tohiks normeerida, parandada ainult niivõrra kui võrra seda just hädatarvilikult vaja. Vigast keelt ei ole hea õpiraa-matuisse tuua. Sealjuures peavad aga teosed säilitama oma endise ilme: neid ei tohi liig moderniseerida, palju muuta, sest nagu raamatu korraldaja ise õieti ütleb, on minevikku ikkagi võimata olevi-kuna esitada. Ka ei võidaks vanemate autorite teosed liig vaba redigeerimisviisiga, vaid kaotaksid oma ehtsust ja iselaadi.

Käesolevas väljaandes on osatud üldiselt teostada asetatud pedagoogiline ülesanne. On üsna õnnelikult aidatud Petersoni luuletuste arkaailise tegumoe, ilu ja kõlavuse maitsemisele. Oleks soovinud siiski veel rohkem alalhoidu, püsimit kirjaniku sõnakujudes. Sellelt vaatekohalt eelistaks Petersoni sõnastuslaadi ühtlustatud jälgendamist nii mõnelegi Paltseri parandusele.

Näit. lhk. 24:

Lind ju hakkab liikumaie,
Päikest armast teretamaie (pro: teretama).

Lhk. 25:

Orustagi tulen siia
Selge Võidu jõelt (pro: jõeltagi).

Lhk. 33 kutsuks muutmatalt tagasi Petersoni sõnastuse häälikkuju:

Punane lilleke Vilgatab silmadest (pro lilleke ja silmadesta).

Lhk. 35 ja 37 oleks võinud meelsamini jätta Petersoni:

Sügise lehed... Paadikarvalised (pro: paadivärvilised).

Sealsamas oleks soovinud kaht „Sügise“ algteksti teisendit võrreldes sõnavalikut:

Kus soojema päeva tuli
Mirtide pääle paistades (pro : lillede pääle).

See näitaks selgemini, millist lõunamaad Peterson mõelnud.

Eelpool tähendatud põhjustel ei saa eelistada ka sõnakuju *lehiga* Petersoni *lehtega* asemel, liiatigi, et komitatiiv häälikseaduslikult võib olla ainult tugevaastmeline (lhk 39, 41).

Lhk. 40 oleks võinud austada Petersoni enese maitset:

Ära kustuma peab
Taeva ilusa silma
Selge kullane valgus (pro redigeerija: sinise taeva silma).

Samuti oleks võinud muutmata jätta väljenduskäänd:

Viimati ära närtsima
Ja varjuks saama leinaga (pro: leina varjuks saama).

Ka laulu lõpus:

Igaveses elus oled
Sina Jumalat vaatmas (pro : vaatamas).

Lhk. 45 vastaks lähemalt Petersoni algteksti tegumoele ütelda:

Kui ta laulis noorel eal
Ehk kui ta pilli ajas (pro : kui ta suupilli ajas).

Lhk. 49 ja 51 ei ole lause:

Sina, surmata vaim —

midagi võitnud Petersoni „surmato“ asendamise läbi „surmata“ abessiiviga.

Lhk. 51 oleks lauses:

Igavesti armastaman
Oled sa oma elu
Sõpra siin ja taevan!

soovinud püsitada Petersoni: „hella sõpra.“

Lhk. 53 poleks tarvis olnud kahesilbilist *l e n d m a s* vahetada kolmesilbilise *l e n d a m a s* vastu:

Ujumas on kala, Lendamas linnukene.

Päevaramatus tahaks püsitada Petersoni *-sid* lõpulised paljuse partitiivid: *rõõmusid, vaimusid, laulusid* pro *rõõme, vaimu, laule* (lhk. 80, 81, 82, 83). Keeleajalooliselt oleks olnud tähtis lhk. 81 jätta Petersoni ütlus: „löö tuli üles“ pro: „võta tuli üles“. Lhk. 94 ei oleks vast olnud iseäralist vajadust „rõõmsasti mängis“ asendada ütlusega „lõbusasti mängis.“

Raamatu esimese jao lõpus leiduvad tõlked Petersoni tekstides tsiteeritud võõrakeelseist lauseist ja sõnust ning tema kolmest saksakeelsest kirjast on korralikult tehtud. Ainult lhk. 108 peaks lhk. 99 „Drum sei's, ihr Brüder, weil es muss“ tõlgitud olema:

„Olgu siis, vennad, kui see olema peab.“ Unustatud on vastavas kohas nimetada, kellele autori kolm kirja adresseeritud.

Selle osa tagatipus on märgitud kõik sõnalised väljajätted, lisandused ja muutused, mis võtavad enese alla rohkem kui 5 lehekülge. See loend oleks võinud ka puududa, silmas pidades, et raamat sisaldab ühtlasi Petersoni muutmatute algtekstide äratrüki. Trükivigu leidub mõnikümme, kuid need lugevat vähikut suurt ei sega. Silmatorkavaid trükivigu on kahekordne viperus rootsikeelse *djerfva* sõna vanamoelises ortograafias: „djerfra“ lhk. 84 ja „djefva“ lhk. 175!

Kokkuvõttes võib kõnealuse raamatu ilmumist tervitada, kui ka see teadusliku väljaande nõudeid ei rahulda. See on sünnis mõtlikuks koolilugemiseks ja populaarseks tarvitamiseks. Originaalide „diplomaatilise“ äratrüki lisandust saab — mutatis mutandis — ikkagi kasutada ka uurimise otstarbeks.

M. Sander.

Kristian Jaak Petersoni ilmavaade.

Kr. J. Petersoni väikesearvulises toodangus, luuletustes ja päeva-
raamatus on nii palju, mida mõelda ja tunda igaviku perspektiivis.

Ei ole kahtlust, et Peterson on sügava filosoofilise kalduvusega kirjanik, kui me filosoofilisest kalduvusest aru saame kui tagasitõrjumastust janust elumõtet avavate teadmiste järele: inimese elu ülesandest siin maa peal, ta vaimu saatusest, maailma algpõhjusest — *causa prima*'st.

Petersoni iseloomustavad teadlevad hüpoteesid ja ideelised intuitsioonid igaviku küsimuste juurdlemises. Siit tuleb otsida tema isiku ja tööde filosoofilist algatusvõimet. Tema ei ole mitte ainult luuletanud, vaid ka mõelnud. Tema hing on täis faustilist tungi rõõmus ja valus ümber haarda maailmaloomingut. Ta on entusiast-palvetaja (kuigi mitte kiriku Jumalale), metafüüsilise idee jumaldaja füüsilises maailmas.

Ent milline on siis Petersoni probleemide lahendus? Missugused veendumused olid tal kõige lähemal? Missugune on tema ilmavaade?

Maailma algpõhjuse, ürgelementide, kausalteedi küsimus on Petersoni mõtet pidevalt vallanud.

Igal ajal peab oma põhjus olema, s. o. igal ajal peab olema veel üks asi, millest ta on tehtud. Ent mis on siis maailma tekkimise põhjus? See peab olema midagi püsivat, igavest. Ja Peterson pooldab vaadet, et igavesti on olnud kaks printsiipi, nimelt vaimne printsiip, igavene vaim — immateriaalne Jumal ja aine (materia) ehk „emma-assi,“ nagu ta seda nimetab. Ent millest on siis maailm tekkinud? Kas Jumalast? Ei. Sest Jumal on vaim ja „kudas võib se, mis polle mitte vaimolinne, vaid ihholinne assi (mailm) vaimust tulla?“ Nii siis ei ole Petersoni arvates mitte Jumal kõige asjade allikaks. Ent „ema-asi“ on siiski ainult toore, kaootilise, korraldamatu ainelise ilma põhjuseks: aga kõik see, mis maailma elustab, et „maa päva ümber kõnnib, et maa peal puud kasvavad,“ kõik seaduse- ja korra-

pärasus, mis kosmost kaaosest eraldab, kõik see on Jumala teenus. (vrđl. lhk. 180).

Võib-olla tahetakse Petersonile selles küsimuses (nimelt maailma saamise küsimuses) ette heita, et ta enesele vastu räägib, sest ta ütleb ühes kohas: „Mailmas on kaks ollemist iggaveste olnud: teine on vaim, teine emma-assi (materies)“ (lhk. 180). Teises kohas jälle: „Issi mailm polle iggavenne, vaid se, misest mailm on tehtud“. („Jummal ning mailm,“ lhk. 181).

Ent peab arvestama, et need sõnastused ei ole Petersonile meetoodiliseks kosmogooniliste probleemide lahendamiseks, vaid katkendilised mõttevisked päevaraamatu veergudel. Ja veel ei olnud ka eesti keel painduv täpsete filosoofiliste mõistete sõnastamiseks.

Nähtavasti mõistab Peterson selle „maailma“ all, mis „ema-asjast“ loodud, ainult meile tuttavat kogemuspärasest maailma, „maailma“ all, kus „kaks ollemist igavesti on olnud“ —universumi üldse.

Sellest seisukohast välja minnes oleks ka arusaadav see asjajolu, et Petersoni Jumal ei piirdu ainult maailma elustamise ja korraldamisega, vaid ikkagi on autoriks otsekoheses loomises. Nimelt ütleb Peterson: „Kül Jummal on lonud need taevaasjad,“ s. o. taevatahed. („Jummal ning mailm,“ lhk. 181).

Jumal elustas ja korraldas maailma ja teeb seda praegugi, ent ta ei loonud seadusi, ei võinudki neid luua, sest „kui meie ühhest seädušest rägime, siis rägime ühhest asjast, mis teisel ehk teisel aial on seätud. Agga Jummalal polle mitte aega, sest ta on iggavenne“ („Üks jut immetegudest“, lhk. 174) Et Jumala seadusi ei või olla, siis sünnib kõik siin maailmas Jumala tahtmise läbi.

Petersoni immaterialne Jumal elab kõiges maailmas ja valitseb selle üle. Ta on hea. Ta valitseb maailma „kõige ellajatte õnnis- tuseks“ (lhk. 178). Ta tahab, et kõik asjad kõige paremal viisil olek- sid. Jumal on „armastusse issa, sõbradusse loja“ (lhk. 138). Ta on targeim olevus, on maailma mõistus ise.

Ent kes targeim on, see peab ka rohkem tegema, ütleb Peterson, ja niiviisi on targeim orjem kui rumal. Ning Jumal on targeim olles ka orjeim. Nii Petersoni arvamine. Kui me seda mõttelõnga aga edasi arendame, siis võime vahest järeldada, et Jumal on iseenese aru ori, teiste sõnadega — siiski absoluutselt vaba.

Petersonil on Jumal, ent see ei ole mitte, nagu juba eelpool- öeldust näha, Piibli Jumal. Ta ei ole Vana Seaduse Jehoova, kes on auahne, sihilik, halastamata (Eliisa lugu j. t.), tihti väeti inimese- taoline olevus (Jehoova võitlus Jakobiga). Veel vähem on see kiri- kukontsiiliumi Kolmainus.

Kristus ei olnud Petersoni arvates mitte inimene-jumal, Jumala poeg selle sõna imetaolises mõttes. Ta oli suurim ja parim neist inimestest, kes kui Jumala lapsed Jumala meele pärast elanud. Nii saab Peterson aru Johannese evangeeliumist (Υἱὸς Θεοῦ, lhk. 172).

Vaadates selle peale, et Peterson ühtainust Jumalat tunnustab ja temast nii palju räägib, võib küsimus tekkida, kas ta on deist või mitte.

Enne kui seda otsustada — paar sõna deismist. Deism on õpetus, mis eeldab ainust Jumalat, kuid eitab erilisi loomuvastaseid ilmutusi. Deismi põhjanevad väited koonduvad loomuliku, mõtte-targa ja voorusliku jumalususu nõuetes. Ristiisku, mis esialgselt puhas ja arukas religioon, on kirik roojastanud, millest ta uuesti peab puhastatama. „Nagu Bacon ja Descartes vabastasid looduse tunnetuse kiriku autoriteedist ja rajasid selle loodusele ja mõistusele“, kuulutati „nii tahavad deistid vabastada jumalustunnetuse kirikuõpetusest ja pimedast usu traditsioonest.“

Selle valgustusajajärgu religioonifilosoofia lähtemaaks oli Inglismaa. Inglise populaarfilosoof John Toland (1669—1722), kes selle õpetuse esimeseni haripunktini viis, ütleb, et mõistus on ainuke kriteerium, mis võib sundida Piiblit pühaks kirjaks pidama. Ta ei tunnusta midagi üleloomulikku, millest aru ei või saada. Ta on mõõduka John Locke tagasihoidmatum õpilane.

Inglise vabamõtteleja A. Collins (1676—1727) tõendab, et igaühel on õigus Piiblist ja Jumalast oma moodi aru saada. Prohvetlikkudele ennustustele ja imetegude jutustustele tuleb anda ainult allegooriline tähendus. Niipalju Inglise deismi tuttavaimaist nimedest.

Kirikutülide kirgedes ja loodusteaduste võidukäigus signinud, empirismi ja ratsionalismi poole näitava filosoofia rüppes ilmale kantud, mitte ilma menukas majanduse ja riigivõimu arengus julgustatud usalduseta mõistuse korraldavasse jõusse, püüdis Inglise deistlik valgustus ristiusu müstifikatsioonest selgitada aruotsustustele vastuvõetavat normaal-religiooni. Mitmete rahvaste positiivsete kultuste ja pühakirjade võrduvaist usulis-eetilistest veendumustest tahtis deism tuletada üldinimlikule tõetunnetusele vastavat jumalustarkust. Mõõdukas deism ei eitanud jumalusilmutuse kõiki üleloomulikke võimalusi, aga pooldas autoritatiivse ristiusu läbikatsumist iseseisva kogemuse ja mõtlemise vaatekohalt. Järelduseks oli juudiusust päritud maagilise jumalusantropomorfismi piiramine mehanistlik-teleoloogilise maailmakorraga, Piibli imede ümberseletamine loomulikuks ja kõlbuliseks, kirikuajalooliste eridogmade vahetamine vabaõhulise monoteismiga.

Juba deistide vanaisa Herbert of Cherbury (1581—1648) eeldas ühtainust, ülemaailmalist, igavest Jumalat, õnnist iseeneses ja oma suurepärases loomingus.

Kultuste ebausust, preestrite vahetalitusest, mitmesetmelise ortodoksia vastastikusest vaenust kõrgemale täielikule olevusele kuulub vabamõttelise deisti austus. Ülim maailmateadvus ei nõua kellegilt surelikult ta aruandide ohvrit, vaid nende mõistlikku tarvitamist. Kosmilised looduseadused on mõtisklevale vaatlejale igitarga tahte vägevaks väliseks ilmutuseks, maailmaloomingu kokkukõlaline toredus meeltelegi tajutavaks avalduseks. Kuidas võiks looduse suures päikese-templis olla jumalasalgaja! Aga jumalik armunõu meeleliste olevuste elustamisega ilmub seesmise tahtevabaduse annetamises arupäisele inimesele kõige õigemaks peetavate kohuste ja kõige õnnekamaks aima-
tavate vooruste viljelemiseks. Jumalik headus on kõige armastuse metafüüsiliseks põhjuseks. See on kõigi kaasinimese heaks pühendatud eneserahulduste sihimääruseks. Nõnda võib aruandeline inimene oma nägematule Loojale ligineda vaimus ja tões, vabaduses, armastuses, õndsuses. Põlisest patulangemise eelarvusest vabanenud deistile helevad õnnistatud olemasolu võimalused juba siin maa peal. Midagi ei ole sellest maailmaoptimismist kaugemal kui pärispatu hukatus ja jumaliku halastuse kumardamine. Arukate inimeste õndsuseks ei ole tarvis ei Messiast, ei Jumala Poja asekan-
natust, lunastuse imetegu. On tarvis Inimese Poja loomuliku süütuse ja tarkuse vaimu uuendamist. Kirikuvastane deist tunnustab jumaliku armastusest vaimustatud Kristuse ülevat inimlikku eeskuju. Ta vajab oma Jumalale meelepäraseks eluks Kristuse loomuliku mõistuse täiust ja inimesesõbralikku meelsust. Aga üldinimliku ühtlusreligiooni ja kõikjal pideva moraali otsija leiab tõsiõnnele juhataivate voorusmotiivide analoogiaid ka väljaspool Kristust. Ka Plato, Sokratese, Diogenese ideed õpetavad inimese üürikese elu kõrgemate sihtide kõlbulist selgitust, ülemeelelist armastust meelelise üle, kaduvaist varadest keeldumise hingelist rahu, tahtevaba vaimu võitu maiste sundide üle. Tüübiline deist on veendunud inimese vaimu immateriaalses ja igaveses substantsis. Nõnda on ta kindel, et tarkuse ja headuse täiusele püüdva isiku kehaliku surma varjus ei sure ta vaim: vabaneb igaveseks õndsuseks Jumala vaimu kuju. (Vrdl. V. Lechler, Geschichte des englischen Deismus, 1841).

Inglise deistliku valgustuse kiirgus Euroopa mandri haritlaskonda oli valdav. Oli ju ristiusu tunnistuste nimel siin küllalt tuliriitu püstitatud ja veriseid sõdasid peetud. Siingi oli varasemate usupuhastuste protest kirikliku hierharhia, keskaegsete jumaluskujutelmide, sakramendimõistete ja pühimuslegendide vastu poolele jäänud. Reformatsioon oli Piibli inspiratsiooni ja inimeste patulangemist rohkem allakriipsutanud kui paavstikirik. Ka rahvakeeltesse tõlgitud piiblisõna jutlustaja oli volitatud jumaliku halastuse ja pattude andeksandmise kuulutajaks usuime läbi. Ortodoksaalne protestantism oli mustakuuelisele

Jumal on eesmärk

Kolmainuse õpetajale ja armulaua jagajale oma korda varunud üle-
inimliku autoriteedi. Mõjutasid nüüd religioonifilosoofilised „võhikud“
vähehaaval ka vanaprotestantlikku teoloogiat oma tunnetusteoreetiliste
arutustega jumalusilmutuse ja mõistuse vahekorrast. Tähtsustasid
filantroopiliste kohuste õiendamist üle rituaalsete talituste täitmise.
Sündis eriti saksa teoloogiline ratsionalism lähedas kokkupuutes deistliku
valgustuse ja Wolff-Kanti filosoofia koolis õpitud arutõendustega.

Pärisdeismist erineb see ratsionalism oma praktilise kainusega.
Ratsionaliseerunud protestantism tahtis nimelt püsivas kirikus läbi viia
mõistusele vastuvõetavat piiblisõna kuulutamise reformi. Selle valgus-
tusteoloogia püüdumiseks oli ühtlasi päritud usudogmade aruvastast
supranaturalismi ümber tähendada ja tulusa maise moraaliõpetusega
kohandada. Aga statuaarse kirikusunduse lihtsustamisest ja avardami-
sest kaugemale kutsuv deism on äratanud sädelevamaid väärtusi Üle-
maailmalise Jumala looduses, mõistuses ja voorustes otsimist on kan-
nud elavamad meeleliste muljete, mõttekujutluse ja tundmuste puhan-
gud. 18. aastasaja suuri kirjanikest olid Voltaire ja Rousseau kumbki
oma moodi deistid.

Seesugusest vaatekohast välja minnes tuleb Petersoni deistiks
pidada, kui ta ka ei jaga äärmise deismi vaateid, mis ei olela mitte ainult
maailmast erinevat, vaid ka oma loomingust kaugenenud Jumalust.

Mis puutub eetilisse probleemi elu mõttest ja õige mõistmisest,
siis domineerib Petersonil religioosne vooruskäsk: inimene peab
püüdma saavutada elu kõrgemat täiust ja realiseerima inimesearmas-
tuse ideaali. Teiste sõnadega — inimene peab „issiennese ja teiste
õnnistusseks ellama“. See on inimese eesmärk. Ent milles siis seisab
inimese õndsus? Aruvõimete täiuses, sest mõistus on tähtsaim, olulisim
inimese eksisteerimise tunnus — ta on igavene. Nagu puu ei või
juureta kasvada, nii ka „meil (inimestel) on kõik sedda tarvis, mis
ühhe asja ollemist teeb...“. Ja see, „mis meie ollemist teeb, peab,
kui meie iggavessed olleme, iggaveste meile jäma; sellepärast lähheb
agga sedda meile tarvis, mis iggavenne on; nenda kui moistus,“
ütleb Peterson („Üks jut Simoga“, lhk. 177).

Sellepärast siis, et mõistuse täiusest oleneb õndsus, peab ini-
mene oma mõistust arendama, täiendama, ja sellepärast ei jatku
ka Petersonil tühjade moekommete õppimiseks aega. Ta peab „tar-
kust õppima“.

Ent üksi oma jõuga ei suuda inimene oma paremusi saavutada,
sest „meie olleme ilmaile tulles, kui ellajad...“ „Meie moistus on
nõdder“, arenemata („Üks jut Simoga“, lhk. 178). Meie oleme abitud
ning vajame teiste inimeste abi, et kasvada, täieliseks saada ja niiviisi
õndsust saavutada. Ja inimesed peavad oma ligimeste õndsaksaa-

misele kaasa aitama. See püüd teiste õnnistuseks elada on headus, ligimesearmastus.

Järjekult, inimene peab püüdma siin elus heaks ja täielikuks saada. Seda on tarvis nii enese kui ka ligimeste tõsiõnneks („Üks jut Simoga“, lhk. 177; „Kas inimestel on vabbandus,“ lhk. 179).

Ka Kristuse õpetusest saab Peterson aru kui õpetusest, „kuidas naad (inimesed) peavad moistusse läbi õndsaks saama ning ka teisigi armastama, se on ka teiste õnnistuseks elama“ (Lhk. 180). Ja „nenda on ka Jummal kõige ellajatte õnnistuseks mailma vallitsemas“ („Üks jut Simoga, lhk. 178).

Individuaalse „mina“ küsimuses on Peterson sel arvamisel, et inimese vaim on isiku kehalikus närtsimises surematu. Nii lausub Peterson oodis „Süggise“ (lhk. 129):

Agga ülles taevasse
Torredama päva vasto,
Mis ikka kummades
Ilmas ärra ei kustu,
Maised ihho paelad
'Audasse varjole pannes,
On siis lendamas ta vaim:

— — — — —
Seäl olled sa ellamas
Sure Jummal jures.

Ehk jälle oodis „Innimenne“ (lhk. 130):

Agga sa inimeste vaim,
Jummal vaimo kuio,
Kui mailm põrrotud
Sinno ümber mürriseb:
Iggavesses ellos olled
Jummalat vaatmas sinna!

Neist tsitaadest näeme, et Peterson on veendunud selles, et inimese keha surres ei sure mitte vaim, vaid jätkab oma olemasolemist hauataguses elus. Seda väljendab ta mitu ja mitu korda. Nii ütleb ta päevaraamatus: „... lodan temmaga (sõbraga) teises mailmas jälle kokko sada“ (Lhk. 178). Missugune see „teine maailm“ on, seda Peterson lähemalt ei seleta. Ta nimetab seda vana traditsiooni järele „taevaks“, kus tähed „siin õsel, seäl päval... on paistmas“ („Süggise“, lhk. 129).

Kui Peterson astus Tartu ülikooli usuteaduskonda, oli seal reaktsioon käimas ratsionalistlikkude teoloogide vastu, kõige vabamõtlemise vastu usuasjus. Ei alistu Peterson sellele ajavaimule. Tema suhe kirikusse ja selle traditsioonesse on koguni teissugune kui ortodoksaalse vagatsemise vaim. Kuigi ta toetajate soovil ülikoolis lühikest aega usuteadust õpib, ei ole tal selleks mingisugust seestmist tungi.

abauu vastu
Tema ei tunnusta kirjatähest sõltuvaid dogmasid ja räägib õige ironiseerivalt ning pettunult teoloogest: „Nikaua, kui Teoloogid pole mitte Vilosovid, ni kaua kui naad issi, ehk küll uhked omma moistusse peäl, siiski ommal visil ebbausklikkud on, ja monned nende seast ennam omma sure kõhho eest kui pissokesse koggodusse eest, mis nende all on, 'oolt kannavad: — nii kaua ei sa selle asja luggu mitte teistvisi ollema.“ (Lhk. 180).

Peterson ei piirdu ainult ristiusu ideedega, vaid leiab ka muistsest paganlikust Kreekast mehi, kelle vastu ta aukartust tunneb ja kelle elukommete järele ta tahab elada. Ta ühendab endas ristiusu ja paganuse ideid, lepitab Kristuse Diogenesega.

„Kui sa risti-innimenne olled, — miks tahhad sa siis paganatte-õppetaja (Διδάσκαλος) õppiija olla?“ küsis üks tarkussetundja minno käest. Sellepärast, ütlesin, et ma ei voi sada ni 'ea, kui Kristus olli, agga kül ikka nenda, kui Tiogenes. Kristust eeskuioks vottes, tahhan selle künikusse kombede pärrast ellada“ (Lhk. 171).

Petersoni arvates peab inimene küniku kommete järele elama, s. o. peab olema vähenõudlik elu vastu, peab piskuga leppima. Inimene ei tohi lasta ennast veedelda igasuguseist tühjast „asjust“, nagu rikkus ja au, sest see ei soodusta rahu ega järelikut ka õnne. Mida vähemaga inimene lebib, seda õndsam ta on.

„... Õige õn on minno arvades see kallis rahho, mis 'eadus-est tulles iggaühhe meles on ellamas. Agga, kuidas se rahho neil võib olla kui iggaüks tühhi assi, nenda kui rikkus ja au, ja kõik need tühjad kombekessed, nende meelt seggaseks teeb, kui jõgge; mis ei tea, kus ta pididi jooksuma“ (Lhk. 174).

Peterson mõistab hukka kõik tühjad kombekesed, moed jne. Tema ei tunnusta neid põhimõtteliselt, ja seepärast käib ta tihti talutaadi riides, kuigi see teda tolleaegses seltskonnas kompromiteerib ja temast sõpru eemale peletab.

Tahtevabaduse suhtes on Peterson indeterminist. Ta usub, et inimese tahe on vaba. Inimesed võivad kahest vastupidisest motiivist valida, kumma tahavad:

„Kül siis peab nende käes nisuggust voimust ollema, et võivad nenda ellada, kui 'eaks arvavad, se on: nad peavad vabbad ollema“ („Kas inimestel on vabbandus,“ lhk. 179).

Nagu juba eespool tähendin, ei salga Peterson oma algupära. V. Reiman kirjutab temast: „Ta on esimene haritud eestlane, kes ennast eestlase tundis olevat ja kes seda südamlilikult ja avalikult igal pool püüdis üles tunnistada, kui vaevalt keegi teine pärast teda. Selle asja poolest läks tema nii kaugele, et tema ajuti — 1820. a.

aasta lõpul ja 1821. a. algul — avalikult Riia linnas Eesti rahvariides käis“ (E. Ü. S. Album, 1901. a.).

Peterson armastab eesti rahvast, tema keelt, minevikku. Ta kogub rahvalaule, püüab ka omis luuletustes rahvalaulu järele aimata. Tema rahvuslikku enesetunnet tunnistab ka aforism „Tubakas“. Tal „on usku enese, oma rahva ja keele tuleviku sisse“, ta „tahab näidata, mis „maarahva laulja“ „maakeelega“ luulepõllul korda võib saata“, ütleb G. Suits („Sihid ja vaated,“ 1906, lhk. 67).

Aga seda usku ei väljenda ta oma tuttavas „Kuu“ oodis (lhk. 130—131) siiski mitte ilma küsiva kahtlusega:

Kas siis selle maa keel
Laulotules ei voi
Taevani toustes ülles,
Iggavust ommale otsida?

Varakult ligineva surma aimuste varjutatud, tahab Peterson olla rahvalaulik („Mardi Lutterusse päval,“ lhk. 145):

Surma varjole minnema
Peab maarahva laulja:
Järre jävad temma
Laulud armsale rahvale.

Meil on mitmel puhul Petersoni „anakreontiliste“ laulude üle vaieldud. Võiks tõusta küsimus: kas pole Peterson vahest ka ilmavaate poolest anakreontik? Et seda küsimust selgitada — paar sõna Anakreonist.

Anakreon, muistse Greeka kõrgemate ringkondade seltskonnanimine ja türannide õuelaulik, oli läbi ja läbi elumees. Tema elu ideaal oli haarda maist elu kõigis ta vormes peenemaist tooremaini, teiste sõnadega — maailma meeleliste mõnude nautimine. Ta oli luuleilmas „kergemeelse lakkurina“ kuulus, kes ka rauga-eas ei heitnud Bacchuse ja Erose altarile ohverdamast.

Missugune on aga Peterson? Ta ei aja maiseid lõbusid taga. Pigemini vastuoksa. Ta elab küüniku Diogenese kommete järele, kes maailma rõõmu ja lõbu põlgas. Petersoni arvates on väikeste tarvetega inimene kõige vabam ja kõige õndsam:

„Et agga innimessed omma ihho ja temma rõmud ni sureks piddaavad, unnustavad naad omma vaimo ärra, ning mõtteldes mõtleavad agga ihho kassuks. Vaimul, kui ta omma ihhoga ei olle nõrketud ja orjaks orja melega tehtud ep olle, ei olle need rikkussed, ning need kombede pärast rõmud (ei) tarvis. Ta on agga siis õige vabba omma ihhoga, kui tal agga väike assi tarvis lähheb, mis Jummal iggaühhele annab; ja saab siis keigevabbam ollema, kui se ma, ja se ihho omma 'immodega temmal ennam ei olle.“ (Lhk. 173).

Nii siis, vaatamata selle peale, et Petersoni luuletoodangus paar tõlget Anakreonist leidub ja ka mõned tema enese luuletused ana-

kreontikute mõjul on kirjutatud, näib olevat selge: sisuliselt-hingeliselt ei ole Petersonil Anakreoniga siiski palju ühist. Eriti ilmavaate poolest lähevad need luuletajad teineteisest täiesti lahku.

Mis puutub Petersoni ilmavaate allikaisse, siis peab vist küll oletama, et ta kreeka filosoofidega tegemist on teinud. Kõige suuremat mõju on temasse nähtavasti Diogenes avaldanud. Ka tunneb ta Platot ja Demokritost, kes õpetavad, et tõeline õnn seisab hinge rahu. Inimese moraalne väärtus on ühenduses tema intellekti täiusega. Seda lahendust taotleb ühes deistidega ka Peterson.

Kõike kokku võttes peab konstateerima, et Kr. J. Petersoni toodangus leidub rohkem mõttetarku otsimisteid kui järjekindlaid mõttekonstruktsioone. Igakülgsest valgustatud ilmavaatele ei suutnud ta veel tulla. Filosoofilisest süsteemist ei või Petersoni juures juttu olla. Seda võib luua filosoofiline spekulatsioon aastakümnete kestes. Ent luuletaja ei vajagi teoreetilist süsteemi — jätkub, kui tal on teatavad ilmavaate printsiibid. Ja need omab Peterson.

On raske ennustada, mis Peterson oleks suutnud korda saata, kui ta mitte nii noorena hauda poleks varisenud. Igatahes oli ta haruldaselt suurte vaimuannetega inimene.

„Heledalt loitis hämaras tema elutuli, loitis ja kustus,“ ütleb G. Suits. Ja tõesti, ta oli kui meteor, mis hetkeks eesti halli taeva all leegitsema lõi, et siis kustuda.

Tema luule- ja mõttesügavus kutsugu meid teda armastama ja mõistma. Ja kes Petersoni mõistab, see teda ka armastab.

Karl Aben.

K. J. Petersoni stiili peajooned.

Kirjandusliku stiilimõiste lähtekohaks on luuleteoste sõnastuslaad, väljendusmood. Ei tarvitse ütlemisviisi tähtsamaks pidada sellest, mis on öeldud. Aga sõnastuslaad ilmutab luuletaja teoste, ta isiku ja aja-järgu kõige intümsemat. *Le style est l'homme même.*

Luuleteosed on kunstiteosed, ja sõnastuslaad määrabki nende kunstilist karakterit. Kirjanduslik stiil on enam kui sõnade mõisteline valik ja loogiline lauseehitus. Mis on ühe loomingu keelelise tegumoe vaatluses enne kõike tähelepandav? Mitte niipalju tavaliste keele-õpiliste nähtuste kirjeldamine kui esteetiliselt ilmekate keeleiseärasuste eritlemine. Keelelistele iseärasustele vastab autori tundelis-meeleliste elamuste, ta ideeassotsiatsioonide, ta mõttekujutluse iselaad. Iga algupärane kirjanik tungib nõnda oma individualiteedi kohase keelestiili moodustamisele.

Keelearengus antud sõnade häälikulist kuju ei saa üksik palju teisendada, väljaarvatud väiksemad tahtmatud või tahtlikud kõrvalekaldumised keskpärasest. Soodsamad võimalused luuletaja eneseteostust teenivate väljendusvahendite omapäraseks väärtustamiseks on juba päritud sõnavara kasutamises, sõnastiku valikus. Veelgi huvitavamalt pääsevad karakterlikud stiiliomadused esile sõnakujutelmide ja nende ühendite ümbertähendamise moondustes, lausemoodustuse liikumise, kõla ja korra suhetes.

Kui mõttekujutus enesele elavamat väljendust otsib või meeleliigutus avaldust, siis võib igaüks leida mõne normaalkeelest piltlikuma kõnekäänu või haaravama lausevormi. Iga luuletaja keelestiili kohta on eriti iseloomulik, milliseid nägelikus maailmapaistes figureeritud sõnakujutelme ta tarvitab, kuivõrra ta kõnefiguurid üldse väljendavad esteetilise intuitsiooni ehtsust või mõjuvad otsitult ja kulunult. Samati pööravad enesele tähelepanu tundmuste ja tahteimpulside väljendust teenivad lausefiguurid oma normaalkeelest enam või vähem erineva tegumoea. Aga luuletaja keelestiil võib tunnistada ka suuremast või vähemast kalduvusest väljenduse elustamiseks kõlamuljeliste sõnakuju-

telmide ja häälightsustega. Puhtilikõlaline stiilitung mängib oma sõnavalikus ja lausekavatsustes meelsalt häälikkorduste ja häälikvõrranditega. Kui meie teose lauseehituses märkame kõnevoolu võrduvate ja võrreldavate liigenduste korda, siis on autori helevuse väljendus nõudnud rütmilist stiliseerimist. Loova vaimu tahe stiilitraditsioonis on võinud taotleda kas ainult ligikaudselt sarnanevate rõhuolude ja silpide arvuga vabarütm või eelistada kinnipeetud värsimööduga korraldatud ajaelamus. Juba nende stiilikonstituantide eri suhted märgivad ja kujundavad ainekäsitlust autori isikudispositsiooni, haridusmõjude ja ilma-vaate kohaselt. Aga samas ühenduses ei saa tähelepanemata jätta keelestiili orgaanilist täiendust ja sihimäärust, teosmotiivide kompositsiooni. Stiil on kõik see, kuidas autor oma elamuste, meeleolude ja ideede ainekäsitluse väljendab ja kujundab. *Le style n'est que l'ordre et le mouvement qu'on met dans la pensée* — niisugune oli juba Buffoni kompositsioonilise eeldusega stiilimõiste (*Discours de réception à l'Académie française*, 1753).

Niivõrra kui teose tegumood mitte orgaaniliselt esile ei kasva autori luulelise situatsiooni siseelamustest, oleme stiili asemel õigustatud ütleva maneer, ebaomane väljenduskomme, kord leitud väljendus-effekti kunstlik kordamine ja teisendamine.

Sõnakunstilise loomingu kokkutõmmatud stiilikarakteristikat võiks nõnda siis tähistada järgmiste peajoontega: kõnefiguurid, lausefiguurid, kõlafiiguurid, rütm, teosmotiivide kompositsioon. See kirjelduskava ei haara veel ümber kõiki stiilielemente: nii ei ole üldise stiilimulje kohta kaas mõjuta ka ainekäsitluse keeleõpilise rakendus.

Järgnevas K. J. Petersoni stiilianalüüsi katses on püütud jälgida mainitud elementide esinemist ja lõpuks saavutada mõningaid tulemusi selle luuletaja kogu loomingulise iselaadi kohta. Uurimisese meks on olnud K. J. Petersoni luuletused ta trükitud teoste kogus: *Laulud, päevaraamat ja kirjad*, 1922. Kõik tsitaadid on toodud ta *Laulude* algteksti „diplomaatilise“ äratrüki järele (väljande lisas lhk. 123—156). Kõrvale jäänud on värsikõneks sidumatud Petersoni tekstid.

A. Kõnefigure.

Kõnefiguuri nimetuse motiiviks ei ole siin väljenduse välise retoorilise ehtimise vaade. Kõnefiguuri algupära tahaksin hingeeluliselt tõlgitseda, ja nimelt kui inimese tundelis-meelelises tajumises ja mõttekujutluses moonduva maailmapaiste keelelist vastupilti. Kõnefiguurid ei ole mitte ainult luulekeelele omaste tähendusmoonduste tunnuseks.

Ilma et seda märkaksimegi, tarvitame ka kõige igapäevasemas keeles küllalt sõnu ja kõnekäände nende päristähendusest ülekantud mõttes. Need on siis enamasti püsivaks analoogiaks tarretanud ürgkujutelmi mõistelised tähenduslaiendused (nagu „tooli jalg“, „raamatuleht“). Ilmeka stilistilise väärtuse omandavad kõnefiguurid siis, kui nad oma vahelduvate asekujutelmide, lisakujutelmide, osakujutelmide ja kõrvalkujutelmidega kehalikust vaimsesse või vaimsest meelelisse tähendavat piltlikku paistet aktualiseerivad, kui nad on ootamatute sarnasus-assotsiatsioonide ja elustavate tundemuljete kantud. Kõige ehtsamad tähendusmoondused liiguvad kulunud ja maneerse tarvitamise vahelises mänguruumis.

Piirdun siin esteetiliselt tähtsamate kõnefiguuride vaatlusega: metaforad oma eriliikidega, võrdlused, epiteedid, personifikatsioonid, sümbolid. Neid kõnefigure kutsutakse vanast retoorikast ja stilistikast päritud üldnimetusega mõnikord veel troopideks (*tropus*); aga see antiikne oskussõna on vankuva mõistelise mahutusega ning nüüdistarvitusel iganemas.

Tegelikult tohiks ilma suurema kahjuta mõõda minna metafora, metonümia, sünekdoke eraldamisest. Kõik need kolm kõnefiguuride („troopide“) eriliiki kuuluvad lähedalt ühte oma põhitähendusest ülekantud kujutelmide funktsioonis. Selle juures on metafora (μεταφορά — „ülekanne“) nii suures kvantitatiivses ja kvalitatiivses ülekaalus, et võiks kõneleda ainult metaforast selle sõna laiemas mõttes. Ka K. J. Petersoni stiilielementide eritelus ei ole see vahetegemine oluline.

Käesolevas etüüdis on siiski püütud metaforast eraldada tüübilisemaid metonümia ja sünekdoke juhtusid, mille eriliste tunnuste kohta ei ole tekkinud kahtlusi. Nii siin kui mujal keelefiguuride liigitelul on silmas peetud R. M. Meyeri stiiliteoreetilisi printsiipe (R. M. Meyer, Deutsche Stilistik, teine tr., 1913).

Vahetegemiseks on tähelepandud järgmist kriteeriumi. Metonümia on ruumilises, ajalises või kausaalses suhtes lähedate kujutelmide ümbernimetamine (näit. „terve linn tuli tema juure“, pro: linna rahvas). Metonümilise assotsiatsiooni esteetiline väljendusrikastus ja seega ka stilistiline väärtus on võrdlemisi piiratud: see on piiratud päristähenduse ja asekujutelmi lähedase loogilise suhtega. Sünekdoke nimetab kogukujutelmi või mõistelist tervikut ümber osa järel, ja see osa võib edustada tervet kujutlusrühma (näit. „venelane ja sakslane algasid sõda“). Ka osakujutelmi esiletõstmine väljenduses ei saa vabalt kaugeneda oma päristähendusest; aga detail võib mõnikord küllalt karakteristlik olla nägemuse ja nägija kohta. Metaforal selle vastu on voli kujutelmel ligendada hoopis kaugest vaatesfearist ja neid üksteisega asendada miskisuguse näilise sarnasuse võrdumises (näit.

„päikse nool“ pro: kiir). Igas metaforas võime mõisteliselt lahutada analoogilist kujutelmide võrrandit (näit. päike: kiir = vibu : nool), siit lühendatud asekujutelm „päikse nool“. Metaforas esineb lisaks predikaadi variant, mida ei leidu metonümiast ega sünekdokest.

Nõnda on teoreetiliselt selge, et puhtmetaforiline appertseptsioon võib olla hästi viljakaks luulelise keelestiili teguriks. Selle appertseptsiooni eri väljendusvõimalused ja tarvitused iseloomustavad autori mõttekujutluse ja ta tundevalgustuste intiimseid ilmeid. Vaatame, milliseid sisevaateid avab meile ses suhtes K. J. Petersoni keelestiili eritus.

Algame lähedas tähendussuhtes püsivate ümbernimetuste märkimisega. Siin võib küsimus tekkida, kas mitte metonümiaks ei tule pidada mõningaid K. J. Petersoni liitsõnu, milles kokkutõmmatud peaja kõrvallause tunnused (näit.: „lillipoissi“ s. o. poiss, kes teeb tege- mist lilledega; „kasseorros“ s. o. orus, kus kased kasvavad). Aga õigem on neid sünteetilisi sõnakujutelmehi lahus hoida metonümiast. Metonümiast erilised tähendusvarjundid K. J. Petersoni luulekõnes piirduvad iseenesest kasinate näidetega, ja needki ümbernimetused ei ilmuta kuigi algupäraseid väljendusväärtusi:

Metonümia.

Taeva üllem vaim ja mürhistaja — pro Jumal (lhk. 123 ja 124); ommiko kasteella — pro kastega kaetud maad mööda (124); kuu touseb Emmajõealt — pro Emajõe kohalt (126); kõik maailm on 'ingamas — pro kõik inimesed (126); 'alli pea peale — pro hallide juustega kaetud pea peale (126); siin lummises põhjas — pro põhjapoolsel maal (130); rahhul surrelikud olge — pro inimesed (128); omma vennade keskel — pro inimeste keskel (140).

Kokku leidub K. J. Petersoni värsikõnes kõigest kümme metonümiat. Needki üsna harilikud: niisuguseid võiks kuulda ka mitte-luuletaja suust, liiga vähe märkame neis individuaalsust ja stiilikooli.

Ei ole erilisel arenenud ka sünekdoke tarvitamine K. J. Petersoni keelestiilis. Neid olen registreerinud kõigest 13. K. J. Petersoni sünekdoke assotsiatsioonide rõhutamatuse tõttu ei ole neiski juhtudes osakujutelm igakord tervikulise mõiste asetäitjaks, ainult lisanduseks: Leinakasse jure alta (125); tammipuu ladvasta ollete (lehed) langemas (128); lennan Allo palle vasto (138). Ainus mõnuse asemel: Laulemas on so auo 'allikas (123). K. J. Petersoni luulekeele märgatavaks lemmiksünekdokeks on silmade ja suu osakujutelm: Maggamas öse varjus on jo innimeste silmad (128); armja Allo silmad (141); kus nüüd on so kaunid silmad (156); sinno suusta laulokessi (143); kus so illus lillisu on (156).

Sünekdoke.

Aga siis kõige tähtsam rühm päristähendusest ülekantud sõnakujutelmelme, appertsipeeritud lisatunnuste sarnasustest sünninud asekujutelmid, metaforad.

Metafora.

Metaforate arv tõuseb Petersonil üle 200. Tekib liigitamise küsimus. Tähelepanev on, et Petersoni mõttekujutus liigub pea alati samas maises ja kosmilises miljões (sama maastik, koit, agu, päike, äike, kuu, tähed). Ka tema metaforate ringis leidub palju kordumisi. Tuleks eraldada sellepärast enne kõike korduvad metaforad. Neis võib oma korda märgata kaht rühma: 1) ühele ja samale objektile vastavad mitmesugused metaforate variandid, 2) erisugustele objektidele vastab üks ja sama variant. Edasi tuleks veel eraldi käsitleda: 3) predikaadi variatsioone, ja 4) alla kriipsutada enam ja vähem õnnestunud metaforaid. Sarnane jaotus ei ole küll täitsa loogiline, kuid vastab faktiliselt olulistele joontele K. J. Petersoni keelestiilis.

a. Sama objekti mitmesugused variandid.

Päike, koit ja agu, kuu, sõprus ja lauliku laul on püsivad appellatiivid, mis esinevad sagedasti K. J. Petersoni luules. Neile appellatiividele on kõrgendatud väljenduses vaja olnud tähendusvariante leida. Kuid igaks juhuseks erisugust asekujutelmi leida ei ole olnud autori dispositsioonis: kohtame tüübilisi kordumisi ta metaforilistes tähendusmoondustes.

Päikse tähistamiseks on suutnud meie kirjanik leida ainult 6 varianti: 6 korda on ta nimetatud silmaks (päva silm, taeva silm, sinitaeva silm jne. lhk. 127, 129, 130, 135, 137, 142); 4 korda valgusse 'allikaks (134, 135, 142, 145); kaks korda päva kuld (123, 129), üksikult päva tulli (128), jummalavalgus (127) ja koidopirilillike (130). Viimane analoogia-kujutelm tuleb vist küll märkida ebakohaseks väljendusmaneeriks: vägeva taevakeha ümbertähendamist lillekesega saab vaevalt pidada küllalt veendavaks esteetiliseks intuitsiooniks.

Koit ja agu on annud põhjust kordumises ilusate metaforate loomises, kus palju kulda ja tuld, näit.: päike tõuseb kullasest koidoaimust (125); jubba nään ma koidotulda (127); pääv jo loja minnemas tullepunnasse värravasse (126); varrases päva kuld (130); sinnise taeva kullases tulles (131); päva valgus ajamas kulda koido tullest merre peäle (132).

Kuuga ühenduses esinevad Petersonil mõned mõnusad verbaalsed metaforad nagu: kuu mõsseb omma palle oia kastes (132). Kuud ennast on ümber nimetatud kuningaks: öse kuningas (131), öse valge kuningas (126).

Tähtede liikumisele ja siramisele on Petersoni mõttekujutus reageerinud kahvatute tundevalgustega: tähed näitvad

ennast, valvavad (126, 128). Ainult koidutähele on leitud pildikas substantiivne variant: öse vimane silmake (136).

Sõprus assotsieerub Petersonil alatasa lillekesega, ja see ühendus ei põhjene muidugi mingisuguses konkreetses nägemuses: illus sõbradusse lilleke (138); sesamma sõbradusse lilleke kanna 'aisoga, on ikka õitsemaies (145). Vaimsusse jääb sõpruse ümbertähendamine lauses: sinna surmato vaim, teise vaimo kuio mele süggavusses kandes (134).

Paremini meelelisse tähendatud on laulu ja luule kõrvutatud nimevahetus oja, allika ja kastega, näit.: tõuse ülles sama laulo tulline oja (138, 142); suu on laulo allikas (144); kas laulo allikas omma kaste ei valla (130). Ilus on ka metafora maakeele tõusust laulo tules (131).

K. J. Petersonil leiduvad mõned lemmik-kujutelmid, mida ta tarvitab väga mitmesuguste tähendusrühmade variantideks. Niisugused oleks: süli, põu, vari, kuld, hõbe, allikas, tuli, maja.

b. Sama variant paidele objektidele.

Syli ja põu esinevad iseäranis sagedasti. Nende analoogia-kujutelmide kordumist eri tähendusmoondustes illustreerivad järgmised näited: kaljo sülli (123, 129, 130); taeva süllest tulleb päva kuld (123) ja sealt antakse vihma (126); kui Jummal süllest taevasta tulleb (127); päva pouesta valgus mahha on tullemas (141); päva silm on minnemas loja süllesse (135, 142); öse kunningas ülles touseb pilvede süllest (131); kuu pilve pouestagi (132); jubba 'ommen 'aua sülles (126); jured tullevad kokko emma lillitses poues (134); süggise tulleb valge pohja süllest (141).

Variant vari tundub mitmel juhul piibli inspiratsioonist laenatuna. Näiteks: surma varjo vottis mo süddamest ärra (138); laulja peab surma varjole minnema (145); minno südda leina-varjos (156); koidopire roosililli närtsimas surma varjoella (145); maised ihho paelad 'audasse varjole pannes (129); koidopire lilleke peab sama varjoks (130).

Petersoni lemmik-sõnu nägemisaistingute alalt on kuld. Sellest oli juba näiteid eelpool. Lisatagu siin veel: 'aggo kullatab sinno teed (127); taeva silma selge kullane valgus (130); päva valgus on ajamas kulda musta mere peäle (132); kotkas uiub päva kuld (133); näitmas kullase sõrmega; juuksed sul on kulda oiad (144).

Palju harvemini esineb hõbe: 'õbbedasses tulles merres (129); 'õbbevetta immedes (129); 'õbbe on ta (kase) ümber (132).

Tule kohta oli juba näiteid eelpool. Siin olgu veel: ajamas tulda värriseva orro kopasse (124); paistavat tulda on viskamas (134).

Maja esineb järgmistel juhtudel: jummalaja värrav (127); (kask on) paiolinnu maja (132); pitkse maia pole (133); orgu on nüüd talve maia (144); koidopire kattuse al (130).

Predikaadi variatsioone, s. t. juhtusid, kus metaforana esineb verb, leidub kaunis palju, suurt osa neist võib käsitada ka personifikatsiooniks. Jällegi korduvate sõnade tüübid. Silmatorkav on akustiliste verbide vähesus optiliste kõrval, nad moodustavad vaevalt $\frac{1}{10}$ viimastest.

Näiteid akustilistest verbidest: Laulemas on soa allikas (123); laesed terretavad päva kulda (123); lind hakkab päikest terretama (125); rägides innimessega pitknes (124); õhkudes (s. o. õhates) süggise tuled on puhhumas (128); merri hüab (131).

Optilistes verb-metaforais võiks eritleda kolm rühma, mis tähistavad: 1) passiivset seisukorda; 2) aeglast liikumist; 3) energilist liikumist.

Näiteid passiivsest seisukorrast: murro kattab emma rindo (125); aggo on katmas päva 'auda (135); issatamme seisab kasvandiko varjoks (126); mahha pomas öse aimoto uddo (127); surreva aasta pärrast (128); pääv on leinamas (129); innimeste illo närtsimas (129); oiake ei tunne omma illo (131); Allo silmakessed paistvad minno peäle (137); sõbradusse lillike õitseb (141); tulle-oia on kustumas (145).

Aeglase liikumise verbide seas on iseäranis sagedad ujuma ja valama, näit.: uiodes tules lehtega (129); kotkas uiob päikse kullas (133); päva silm uiob metsa varjole (135); kurbdusse uddo uiomas sinno ümber (136); uddo, mis mo rõmo päva all uiomas (138); kas laulo 'allikas omma kaste ei valla (130); vallab suust laulo kaste (142); vallan leinakaste temma pärrast (156), kotkas päva kuldas suplemas (130).

Teisi verbe: mööda minnes oja laesed (126); maa keel taevani toustes ülles (131); innimese mõte otsimas jummalat (131); pääv aiab kulda (132); puu lehhed mängimas (134); lomade ema tulista teeda on käimas (134); vaim seädmas tähtede teda (134); põllumaa, mets jne. joovad (135); päva silm mahha minnemas loja süllesse (135); lotus näitmas kullase sõrmega (136); rõõmu valgus langemas 'audasse (136); taevas, anna vihma (136); laulud tullevad mo melest (141); laulja on tõstamas omma 'eäle (142); puhhu tassa tulekenne (156); kann minno leinalaulo (156) jne.

Energilise liikumise verbe leiame metaforatena vähem, aga siiski: tuuled aiades laesed vaole (123); meie elu jookseb (126);

innimesse vaim lendamas (129); laulo tuline oia jookseb (142); laesed on 'üppamas (128); taeva mürristamine viskamas paistavat tuld (134).

Jälgides neid predikaadi variatsioone võime konstateerida kaht asjaolu: 1) K. J. Peterson mõttekujutluse kalduvust optiliste fenomenide poole ja 2) liikumise eelistamist passiivsele olukorrale.

Suurem osa K. J. Petersoni metaforaist tuleb tunnustada õnnestanuiks, s. t. niisugusteks, mis lugejat suudavat meeleolustada oma nägemuspiltide, elamusmuljete ja tundevärvinguga. Nad on kirjaniku hinges tundeliselt läbielatud, nad hakatavad vastavat helevust ka lugesse. Neist on suurem osa toodud juba eelpool. Võiks veel eriti alla kriipsutada järgmisi: aiamas paistavat tuld värriseva orro kopasse (124); tullepunnane värrav (126); kurvanäoline oia (128); 'aggo kullatab sinno teed (127); 'õbbedanne tullemerri (129); kuu mõsseb omma palle tassa oia kastes (132); koidotähte näitab kullase sõrmega oma vendade teed (136) (sealsamas nõrgem — lotus on kullase sõrmega näitmas vaimude issamaa valgust); minna lennan Allo palle vasto (138); kurbdusse merri laksus mo vasto (138) jne.

Vähem kordaläinuks tuleb pidada sääraseid metaforad, mis tunduvad liig harilikud või jäävad mõttele liig tumedaks, või jälle on mõttelise järelaistimatud ümbertähendused.

Liig harilikud tunduvad ja kulunult mõjuvad: kuu vadab (126); tähhed näitvad ennast (126); jummal silmad valvavad (128); rägides innimessega pitknes (124); võttis ärra surma varjo (138, 145). Viimastes tundub üsna selgelt piibli algupära.

Tumedaks jäävad mitmed metaforad puuduliku sõnastamise pärast, näit.: kuu juhatab pimmedust järrele (127); ärrakaddoma peab kõrge kaljose mäe pea (130), milles alles pikema järelmõtleamise järel tahaks leida tulepurskava mäe pilti. Samuti: Ja lomade emma ehhitud kuu aimoga tulista teeda on käimas (134). Jällegi kahtlemise järele alles otsustad, et siin jutt maakerast. Või: Jummal voimus laesed kivvi ärega ümberpirib... ja kaljo sülge kinni panneb (129, 130) — asjata otsib meie mõttekujutus siin pidet, millest kinni hakata.

Maneersed tunduvad lillekese ja õitsemisega ühendatud metaforad, kui ei ole tegu enam vaatluse teel saadud variandiga, vaid kenitleva jäljendusega. Näiteks: koidopire lilleke peab närt-sima (130); pääv on õitsemas ülles (142); kutsus

d. Metaforate hinnang

sõbradusse lille mo aedadesse (141); sind ma tahhan vottemai lilleks omma voodielle (145); sõbradusse lillike õitsemaies meie keskeella kanna 'aisoga (145).

Abstraktsete mõistetega seotud metaforad on võrdlemisi vahelduvate esteetiliste väärtustega nagu: innimeste vaim uios on uiomas (131); Jummal on valland tarkusse merresta moistusse so melesse (134); sinna surmato vaim, teise vaimo kuio mele süggavusses kandes (134); Jummal voimus kutsub kevvade lillid taggasi 'einamale (141).

Üldiselt ei ole K. J. Petersoni ebaõnnestunud metaforate arv kuigi suur. Suurem osa metaforaid on vahenditult mõnusaks tajutavad, teised muutuvad sellasteks mõtiskelus.

Võrdlus.

Võrdlus kui kõnefiguur on psükoloogiliselt metaforale väga lähedal. Süntakiliselt on see täielikumalt väljendatud, päristähenduse ja analoogia kujutelmid on mõlemad kõrvutatud, mõlemad kaasamõeldud. K. J. Petersoni võrdlusi jälgides leiame samad kujutlusrühmad, mis metaforaiski.

Rohkesti on jällegi lillekestega ühendatud võrdlusi, näit.: kuu touseb ni kui pungasta lillike (131); käekenne pehme on kui lillilehte (145); päike kustub nikui rohhoaedas punnane lillike (127); ni kui valge lilli peäle paistab kuu issa 'alli pea peäle (126) jne.

Samuti palju võrdlusi on annud allikas, oja, vesi, näit.: laulo tulline oia jookseb ni kui vahtose jõe laesed (142); meie maa keel, mis kui tassa oiake (131); Otto laul on kui tassa oiakenne, Pedo laul kui jõe vessi (133); ni kui 'allikasta keerlevad laesed... nenda tullevad rõmo laulud (141) jne.

Vähem sagedad võrdlusobjektid on: päike (kui valgusse 'allikas seisab laulja, 142), kalju (rahvad on vait kui merre kaljud, 142), lumi (palge ni valge kui talve lummeange, 144, valged rinnokased on kui lummemäed, 145), tähed (so silmad illusad kui taeva tähhed, 156), tamm (olled penikenne kui metsatammi, 144) mesilane (ni kui messilane lennab kanna rosi 'aiso pole, 144) jne.

Üldiselt on võrdlused, mille arv ulatab 30-ni, meeleolulised ja ilusad, väljaarvatud mõned maneersed appertsepsioonid ebakohaselt vaateväljalt, eriti: aias on nii palju lillesid kui metsas puude kannusida, kui põllul vilja kõrresida (133).

Võrdluse tavalise konjunktiivse vormi kõrval kohtame K. J. Petersoni värsitekstis ka haruldasemat. Sääraseks on komparatiivne võrd-

lus, mis tihtigi ilmub Eesti-Soome rahvalaulus. Petersoni paisutatud komparatiivse võrdluse ilusamaks näiteks võiks olla Jaagu laul Alope („Allo ning Jaak“, 137):

Lillike on illus,
Rosike on kaunis,
Kui ta peäle paistab
Päva silmakeenne.
Koidopiir on illus,
Kui ta merrestagi
'Akkab ülles tousma
Päva poues kandes.
Kaunis on ka ösel
Taeva tähhekenne,
Kui ta pilve läbbi
Tassakeste uimab: —
Il l u s a m on minno
Armsa Allo palge.

Esteetiline personifikatsioon ei ole K. J. Petersoni mõttekujutluses ja sellele vastavas keelestiilis eriliselt arendatud. Kõik loodusnähtuste luulelised hingestumised on Petersonil metaforaga lähedalt sugulased. Siin võiks korrata ka personifikatsiooni vaatekohalt rea metaforilisi predikaadi variatsioone, nagu: taeva mürristamine viskab tuld (134); merri on 'üüdmäs (131); kuu v a d a b (126); laesed terretavad (123) jne. Üldse esineb verbaalne personifikatsioon Petersonil sagedasti.

Personifi-
katsioon.

Loodusnähtuste hingestumise muljed ilmuvad Petersonil kõige sagedamini ülekantud tähendusega verbis ilma et vastava substantiivi kujutelm lauses omandaks tuntavalt isikupäraseid jooni ja inimesetaolisi lisatunnuseid. K. J. Petersoni maailmasuhtumisel ei ole muinasjutulise loomingu naiivsust ega romantilise luuletaja fantastilisi tundevalgustusi looduses ja inimeses mõjuvate jõudude intiimsemaks personifitseerimiseks. Meie valgustusfilosoofilise autori sinutlevad-teietlevad pöördumised päikese, kuu ja tähtede poole (127, 131) on retoorilist laadi. Tema usulist mõttekujutlust valitsevaks personifikatsioonide personifikatsiooniks on metonümiline taeva üllem vaim, s. o. J u m m a l. Oma deistliku ilmavaate kohaselt väldib ta looduses ja inimelus austatavat „Jummala voimust“ pildistamast liiginimlikuks moonutatud isikuilmetega.

K. J. Petersoni personifitseeriv appertseptsioon ei omanda nõnda siis elavamat mütoloogilist tegumoodi. See jääb taevakehadele ülekantud „mina“ kujutelmide refleksioonis peatama, kui ka nende hingeline kiirgus mõnikord terendab laiendatud tunnustega:

Siis veel koidotähte,
Öse vimane silmake,
Omma vendade teda

Kullase sõrmega
Meile on näitmas (136).

Siia kuulub veel abstraktsete hingeeluliste mõistete personifitseerimine, mis piirdub konventsionaalse allegooria joontega:

Taeva laps, Jummal
Jurest, lotus on astumas,
Mis kullase sõrmega
Näitmas on sinnule
Vaimude issamaa valgust (136).

Sümboolika.

Siinsamas võiks alla kriipsutada K. J. Petersoni luulekõne sümboolikat. See on tüübiline oma lõplikust lõpmatusse tähendava tagapõhjaga. Kõik välise maailma elamuspildid viitavad liiatigi Petersoni oodides teise, seesmisse, vaimsesse, transsendentsesse olemasolusse. Nii sümbooliseerib oja voolamine inimese üürikest maise elu jooksu (126); sügisene looduse närtsimine tuletab meele inimeste kehalikku närbumist ja vaimu kadumatust (129); päikese loojanemine ja tõusmine illustreerib lootuste langust ja tõusu (135, 136); nagu sügisele järgneb kevade nõnda uueneb katkenud sõprus (141); lilleke on sagedamaks sõpruse sümboliks. Petersoni oodide inimese tunnetusühtlaseks teadvuseks on vahe nähtava maailmapildi ja selle vaimus pitserdatud päristähenduse vahel: ta vaim on märgitud Jumala vaimu võrdkujuks (130, 134):

Sinno surmato vaim,
Teise vaimo kuio
Mele süggavusses kandes;
Ei sa karda vihhase
Merre tousevad laesed;
Ei taeva mürristamist.

Jääb mulje nagu oleks Petersoni maisel ümbruskonnal rohkem sümboolsete kõnefiguuride tegumood kui tõelise looduse ilme. Kordub sümboolne mäe ja oru kontrastimine: mäelt keerleb allikas, sellest saab oja, ilmub jõgi, mis kord kärestikuna alla orgu vahutab, kord rahulikult voolab läbi heinamaa. Mere mürisevad lained laksuvad mitmel puhul. Järv viirab ainult ühel juhusel. K. J. Petersoni kaljuses maastikus arkaadiliste aasadega võime aimata sellase looduse stiliiseerimist, mida tunneme klassilisest luulekunstist. Lisajooni on tõenäoliselt annud saksa 18. aastasaja „Sturm und Drang'i“ esilaulik oma tammemetsa varjus ürgavate bardide ja kõrgustikult alla langevate luuleallikatega, all org — väikeinimlik maailm. (Vrdl. Klopstock'i „Oden und Elegien“ eessõna, Leipzig, 1827).

Igatahes on meie Petersoni loodus-sümboolika, niivõrra kui vähemalt tema maastik küsimuses, segatud algupära. Seda mägist maastikku allikate, ojade, jõgede, lilleliste aasade ja karjadega näida-

takse meile kevadises või sügises ehtes, kas hommikuse koidu või „õdango ao“ toreduses, kus päikese valguseffektid kõige suurepärasemad; aga ka kuu ja tähtede valgustused uimavad oma kahvatu paiste meeoleolusid. Talvine pakane ei ole Petersonil üldse pil-distatud (lumehanged esinevad vaid paar korda võrdlusena). Ühel juhul esineb miskisugune kõnefigureide mõistatusse põimitud maastik, vist tuld purskav mägi (130). Tamm, leinakask, paju, mänd, kuusk, hein, lilleke on Petersoni värsi taimestikuks. Olgugi, et lilleke on Petersoni luuleliste situatsioonide lemmikmärgiks, ei ole ühtegi kodumaa õistaimet nimepidi mainitud. Kaks kord nimetatakse vilu põhjamaa kasvude kontrastiks mürte. Kõike seda haarab ümber valguse sümboolne kontrastimine peletatava pimeduse ja uduga.

Kui klassitsistliku stiili üldtunnuseks tohib pidada substantiivi ja verbi funktsioonide suhtelist tähtsustamist, siis on adjektiivromantilisest sõnakunstis peaaegu luuleliseks peasõnaks. Meeleolulise omadussõna lisandus substantiivi juures, epiteet, on nõnda ühe 19. aastasaja algusesse kuuluva autori tunnismärgilisi iseärasusi. Muidugi võib Elsteri eeskujul epiteediks käsitada veel stilistilise väärtusega genetiivattribuuti, adverbattribuuti, verbaalsubstantiivi ja apposiitsiooni esteetiliselt rikastavaid tähenduslisandusi (Vrdl. Ernst Elster, *Prinzipien der Literaturwissenschaft*, II: 160—161, 1911).

Epiteet.

Aga kui ka K. J. Petersoni epiteedi tähelepanemist piirata tema meeoleoluliste adjektiiv- ja partitsiipattribuutidega, tuleks selle kõnefigurei juhtusid loetleda umbes 150. Tõsi küll, Petersoni epiteet kalduub enamasti *epitheton ornans*'i ja mitte *epitheton significativum*'i liiki. Ei rõhutata mitte niipalju substantiivi määrava lisakujutelmi karakterlikku haruldust kui mõne attribueeritud lemmikomaduse meeoleolulist ehtsust. Võiks eraldada kaks arvukat Petersoni epiteetide rühma: 1) nägelikke tunde väärtusi tähendavad, 2) muid meeoleolusid sisaldavad.

Petersoni optilised epiteedid moodustavad ligi poole üldarvust. Neid esineb järgmisi, alates sagedamini korduvatega: selge (vesi 124, allik 129, valgus 130, taevast 131, täht 133, kaste 137, lained 141, kuld 149). Siiski terendab ta keelestiilis ka mõni esiromantiliselt kokkupandud maaliline epiteet nagu *tullepunnane, illuskarvane* (Jumala maja värav 126, 127).

Muid meeoleolusid sisaldavate epiteetide hulgas puuduvad niihästi kui täiesti kuulmismeele muljeid elustavad omadused --- romantiliselt helisevad adjektiivid ja partitsiibid. Esialal on luuletaja tunde-liste väärtus-hinnangute atribuudid. Need ei rikasta väljendust mingite konkreetsete või piltlike esteetiliste lisandustega: need aitavad rõhutada ainult autori kaunishingelist entusiasmi ja paatost. Esikohal

seisvaks lemmikepiteediks ongi siin illus (org 128, puu 128, 142, org 128, 129, taeva silm 130, hais 130, päike 131, ööbik 132, rõõmulaulud 141, laulu oja 142, heinamaa 151, lillisuu 156). Selle järel tuleb: armas (päike 125, 136, pääsu 125, 132, silmakesed 126, poisid 132, Jaak 136, Alo 136, 145, isakene 142, kari 138, rahvas 145); kallis (isa 126, ödangu agu 127, järv 131, kari 137, põlluhein 141); kaunis (sarv 133, kevade aeg 141, öö kuningas 153); kanna (roos 145, hais 145); torre (koidupiir 123, käsi 150); õnnis (olen 138, poiss 145).

Ülejäänud ei moodusta mingit objektiivsete või subjektiivsete stiiliomaduste suhtes silmapaistvat rühma: villone (kask 123, vari 128, kaljuorg 130, ema põu 134); 'ell (ema 125, vanemad 145, pale 145, armuke 156); vanna (isake 126, isatamm 126, Kikka Jaak 143); noor (poisikesed 132, tamm 145); tassane (tuul 129, ojake 133); kange (vihmad 128); 'aljas (mets 128, 133, 134, 135, 141, rohupadi 132, tamm 132, 143); valge (öö kuningas 126, lill 126, juuksed 126, pale 131, kasesild 137, põhja süli 141, rinnakesed 145); must (rangud 124, kalju 126, suits 130, udu 131, meri 132, pilved 142); sinnine (taevas 127, 131, 136, 151, meri 129); pimme (udu 127, 131, haud 135, mets 141, 151, vari 148); varjolinne (mets 126, 148, maja 132, org 149); 'all (peake 126, 142, vanadus 129, vanemad 142); punnane (lilleke 127, koidupiir 130). Niisugune on Petersoni nägemisalaliste epiteetide suurem rühm — rida lihtsate valguse- ja värviomaduste kordusi eri peasõnade meeolulis-sümboolseks määramiseks. Metsa alalist „haljaks“ ja taeva „siniseks“ ehtimist võiks kutsuda seisvaks ehk stereotüübiliseks epiteediks.

Karakteristlikke nägemismuljeid, detailsemat värviomaduste tähelepanekut väljendavad ainult mõned üksikud adjektiivide juhud: padi karvaga (sügise lehed 128); kirja (u) (kari, 143). Nooremad stiiliuurijad oleksid valmis epiteediks — ja hästi ilmeks — arvama ka niisuguse momentaanset valgustust heitva preesenspartitsiibi nagu läigav (käsi 124, päikese silm 129). Aga siin pööraksime vaatluses tagasi nende meelteanalooiliste helevuste iselale, mida juba oleme käsitanud metafora all (Ka eelpool toodud näidetes on piirid päris-tähenduste ja ülekantud omaduste vahel valguvad). Petersoni metaforilised atribuudid jagavad oma enamuses järelklassilise stiilisuuuna kalduvust: kord leitud omadusi meeoluliselt tüübitada ja karakteristlikumaid virvendusi otsimata korrata (nagu kuldne, tuline, roosiline), kerge (tiib 130); iggavenne (tulemeri 129).

K. J. Petersoni meeoluliste omadussõnade tarvitamise haruldasemaid jooni on kaksik-epiteetide attribueerimine peasõnadele: tuline

torre koidopiir (123), illus lillike org (123), armas vagga pääv (125); vanna must kaljo (126); selge sinnine taevas (131); must pimme uio (131); 'aljas pimme mets (141). Epiteetide kokkukuhjamist väldib meie esimese kunstluuletaja maitse.

Kokkuvõtlikku pilku heites K. J. Petersoni kõnefiguuridele märkame, et neid oodides üldiselt rohkem on viljeldud kui idüllides, kui ka mõnes idülliski leidub küllaldaselt figureeritud kõneosi. Harukordne kõnefiguuride vähesus on tuntav kahes karjastelaulus: „Elts ja Tio“ (124—125) ja „En ning Ello“ (141—142). Ainult meeoluline adjektiiv-epiteet on karjastelaulude lüürikas suhteliselt sagedam kui oodide paatoses. Idüllise meeolu tunnusena kordub — ka oodide rahulisemais käändudes — eriti tihti adverbialne epitheet tassa (keerleb allikas 123; laulab ööbik 126; puhub tuuleke 126; jooksub ojake 131; kuu kastab oma palet 132). Sellega liitub karjastelauludes veel hellitava varjundiga diminutiivi liialdatud tarvitamine: Kas on mäel 'einakesta (124); lasse ühhe visikesse (125); sinno armsad silmakessed (126); siis ma vottan sirbikesse, noakesse (136); päva silmakenne (137); põllo rohokenne (137); Allokenne (138); neiokenne, norekenne (144) jne. rahvalaulu maneeris.

Kõnefiguuride üldse.

Nii kõnefiguuride sageduse kui nende esteetilise väärtuse suhtes vajaks K. J. Petersoni keelestiil kõrvutamist eelkäinud ja kaasaegsete luuletajatega.

B. Lausefigure.

Kirjaniku keelestiili märgilisi tunnuseid tähendusmoonduste kõrval on ka väljenduslikud lausevormid. Affektipärase lauseehituse iseärasused võtavad luuletaja kunstitungs stilistiliste lausefiguuride ilme. Neist kaudseist meeolustamise vahenditest vaatleme K. J. Petersoni fraseoloogias aktiivsemaid.

Lüürilise lausemoodustuse kohta on enne kõike iseloomulik enam või vähem rõhutatud sõnaline ja kõlaline iteratsioon. Tunderõhuline sõnakordus esineb K. J. Petersonil väga sagedasti. Olgu siinkohal tähistatud mõned ta sõnakorduse süntaktilised tüübid.

Sõnakordus.

1) Sama(de) sõna(de) lähedane kõrvutikordamine lauses (epitseuksis) on kõige lihtsamaks tundelise tähelepanu peatamise võtteks. Näiteks: Terre, terre 'ommikulta, Allo armas (124, 136); laula, laula linnokenne (125); magga, magga issa kallis (126);

Epitseuksis.

nenda, nenda venda nori (126); loja minnemas, loja minnemas olled sa sinni taeva silm (127) jne.

2) Värsikõne kujutlussisaldusi ligendatakse üksteisele emotsionaalse sõnakordusega analoogiliselt arendatud lauseliigenduste alguses (anafaora). Näiteid:

Anafaora.

Ello.

Ei saa enam 'einakesta
Mäe pealta, orro seesta.

En.

Ei ma saa nüüd enam kuulda
Sinno suusta laulokessi (143).

Oodide ja elegeiate süntaktilises parallelismis mõnigi kord kaasa figureerides (142, 145), on anafaora K. J. Petersoni karjastelauludes meelsaks lüüriliseks sidevahendiks:

Veel siin õitsvad minno aedas
Temma vaeva lillikessed;
Veel ma kulen laulevada
Temma paiolinnokesta;
Veel ma vallon silmastagi
Leinakaste temma pärrast (156).

3) Sagedasti leiame sama sõna kordamist ka värsiridade lõpus (epifora). Siin ühineb luuletaja haridusmõjudega ilmselt eesti rahvalaulu keelestiili jälgendus. Näiteid:

Epifora.

Temma paistab kaste peäle,
Mis meil õsel Jummal andis;
'Allikaste laeste peäle,
Rahholisse tallo peäle (125).

Nenda paistab akna läbbi
Kuu ta alli pea peäle.
Ni kui põllo kõrte läbbi,
Puhhub tassa tulekenne
Temma valge juuste läbbi (126).

Sõnakujutelmide tähenduses ja lauseehituses põhjenevaid Petersoni ilusamaid epiforaid:

Messilanne lennab
Paiourbe vasto:
Minna agga lennan
Allo palle vasto (137—138).

4) Kordamisega pööratakse peale jutustava kõrvalekaldumise uuesti algatatud lemmik-kujutelmi juure. Kutsutakse lause hakatusele tundemärgilisi sõnu lause lõpus tagasi (epanalepsis):

Epanalepsis.

Ollen teinud ue laulo
Valge kassesilla jures,
Kalli karja keskeella, —
Ue laulo sinnole (137).

Selle lihtsa lüürilise lausetüübiga on sugulane ka järgmine keerukas periood oma lõpukäänul korratud algvärsireaga:

Kas siis meie maa keel,
Mis kui tassa oiake
Omma illo tundes
'Einamaa läbbi, sinnise
Taeva kullases tulles
Rahhoga on jooksemas — — :
Kas siis selle maa keel
Laulo tules ei voi — — (131).

5) Kui eelmisest eraldada refräänitaolisi nähtusi (lhk. 141—142, 144—145) ja neid arvestada ühenduses motiivide kompositsiooniga, tuleks siin K. J. Petersoni lausemoodustuses märkida veel üht erilist sõnalise iteratsiooni kalduvust. See ilmub kahe samasse paradigmasse kuuluva sõnavormi etümoloogilises ja kõlalises kõrvutamises (annominatsioon). See on raffineeritumaks tundelise tähelepanu peatamise vahendiks kujutelmil kui lihtne sõnakordus (epitseuksis), sest et teine korduslüli nüüd sisaldab teisendatud varjundi. Näiteid:

Annominat-
sioon.

Kus päva kuldas
Pääv on paistamas (129).

Külma annaks suud so sule,
Annaks kät so käele — —
Ikka ollen armastamas
Omma ainsat armokesta (156).

K. J. Petersoni iteratsiooni kalduvus läheb liiale, kui epitseuksis taoti liitub annominatsiooniga:

Iggaveste ellades,
Olled sa iggaveste
Armastamas omma
armastava sõbra (134).

6) Üks Petersoni värsibagatell on tervelt rakendatud sama paradigma kordusele eri fleksioonivormides (polüptoton). Aga see sõnamänguline kordusfiguur esineb ainult erandlikult, ja nimelt Anakreoni joomalaulukese tõlkes:

Polüptoton.

Põllo-ma on jomas,
Mada jovad metsad.
Oia annab jua
Sinni merre sule jne. (135).

Tung miskit sõnakujutelmi lauses tundepäraselt tähtsustada on nõnda siis märgitud sama sõna (*resp.* paradigma) kahe- ja mitmekordistamisega. Aga võidakse tautoloogiliselt kõrvutada ka sünonüümseid sõnu ja korrata tähendussarnaseid lauseliikmeid. Kui lauseliikmete

Lauseparallelism.

ligikaudsele sisulisele kordamisele vastab ühtlasi nende ligikaudne vormiline võrdumine, siis ilmub mõtteriimiks kutsutud parallelism. See on teatavasti Eesti-Soome rahvalaulu põhjapanevaks lausefiguuriks. Seda laadi stilistilist figuuri hellitab ka K. J. Peterson, oma karjastelaulus siiski jälgimata rahvaliku ürgvärsi kordusridade viivitlevat, ebalooigilist, tundevarjundite küllast paisutust. Petersoni värsi lauseparallelismi näiteks:

Kui ta taevastagi,
Pilve põuestagi (132).

Kalja peältä touseb
Kotkas päva pole,
Pitkse maia pole (133).

Siis ma vottan sirbikesse,
Sirbikesse, noakesse.
Tullen 'ommiko kasteella,
Kasteella, vihlilla (136).

Siis ma olleks õnnis poisi,
Keige-õnsam nori mesi (145).

Antitees.

Reljeefsemalt esineb K. J. Petersonil paralleelses lauseliigenduses väljendatud kujutelmide kontrastimine. Just antiteetilised parallelismid annavad ta luulele erilise tundelise veetlevuse ja mõttelise elamuspinevuse. On luuletusi, mis otse täis vastandlikkude kujutelmide dialektikat, nagu „Jaak ja Jürri“, „Ot ning Pedo“, „Allo ning Jaak“ j. t. Võiks küsida, kuivõrra siin antiteesi üldse arvata kaudsete väljendusvahendite liiki. Laiuvad antiteesid moodustavad ta tervete luuletuste kompositsioonilise aluse, need põhjavad ta ilmavaatesse. Üksikuist antiteetilistest lausefiguuridest olgu siin mõnda näiteks osutatud:

Päva nään ma tousevada,
Päva loja minnevada (125).

Linnokenne maggab
Omma pessa seessa:
Minna agga maggan
Omma Allo süles (138).

Surma varjole minnema
Peab maarahva laulja:
Järrelejavad temma
Laulud armsale rahvale (145).

Kliimaks.

Antiteesiga on K. J. Petersoni värsis sagedasti ühendatud sõnakujutelmide astmestamine tõusvas korras, kliimaks. Tõusvate tähendusmomentide loetlemine ja kehitamine on tunnismärgiline nii Petersoni idüllide kui oodide lauseehitusele. Varem komparatiivse võrd-

luse näiteks tsiteeritud katke Jaagu laulust (137) sobib ühtlasi ka ilusa kliimaksi illustratsiooniks. Petersoni luulelise mõttekujutluse korduvaid tõusutüüpe on kontrastitud lausepaaride *crescendo*. Nii Oti ja Pedo võidulaulus:

O t.

Pessastagi lennab
Armas pääso ülles,
Ülle tammi otsa;
Innimeste sõbber
Olles laulab temma
Taeva selges tules.

P e d o.

Kaljo peältä touseb
Kotkas päva pole,
Pitkse maia pole;
Uiub päva kuldas,
Innimeste silmad
Ei vôi tedda nähha (133).

Haarav affekt ja pakiline paatos tungib apostroofilise hüüdlause poole. Vaimustatud mõtte ja tõstetud tundmuste fraseoloogias mängib K. J. Petersonil silmapaistvat osa Jumala, loodusnähtuste, eemalolevate omaste, oma siseelu kutsumine ja kõnetlemine teises isikus:

**Apostroo-
filine hüüd-
lause**

Taeva üllem vaim!
Laulemas on so auo (123).
Siis ma laulan sind,
Õse kuningas, kuu! (131).
Olle rõmus mo meel! (141).
Emmake, vend ja õdde,
Teie jure nüüd tullen! (142).

Tunderõhulise põnevuse tõstmiseks kasutab K. J. Peterson meelsalt ka retoorilist küsimislauset, milles mõttelise kahtluse ilme teenib jaatava helevuse õhutamist:

**Retooriline
küsimislause**

Kas laulo 'allikas
Minno rahva melesse
Omma kaste ei valla? (130).
Kas siis selle maa keel
Laulo tules ei vôi
Taevani tõustes ülles
Iggavust ommale otsida? (131).

Tsiteeritud näited osutavad lähemal vaatlusel apostroofiliste hüüdlause ja retooriliste küsimislauset küllust eriti K. J. Petersoni oodi-

**Lausefiguu-
ridest üldse**

des. Pateetilise helevuse sõnastus eeldab loomulikult affektikamat lauseehitust kui taltsam lüüriline laad. Jälgides Pindaroseni tagasiulatavaid oodipärimusi on meie noor esilaulik mõjuvõimsate eeskujude kasvandikuna õppinud oma üliõhinaid väljendama impulsiivsete lausevõtetega. Märkinis ka samaaegset kõnefigureeride kihkumist oodide kõrges ekstaasis.

K. J. Petersoni oodide ja idüllide süntaks ei avalda nõnda siis mitte ainult samasuguseid kalduvusi, vaid ka kummagi žaanri järele erinevaid jooni. Tema lüürika tõendab mitmeti oma põlvenemist sellest kirjanduslikust ajajärgust, kus valjumat stilistilist vahet tehti kõrgema ja lihtsama žaanri vahel. Ei ole mitte juhuslik, et K. J. Petersoni karjastelaulude-idüllide läbikaudseks keeleliseks tegumoeks on lühikesed parataktilised laused; niisugune lausemoodustus tahab siin olla vähenõudlikuma luuleliigi ja tasasemate meeleolude tõlgiks. Petersoni oodid selle vastu armastavad keeruka hüpotaktilise lauseehituse paisutusi: esinevad inspiratsiooni ülipingutuses kuhjuvate ideeassotsiatsioonide ilmeka perioodid, mis käivad läbi mitmest stroofist; sõnade tavaline järjekord lauses on muudetud tunderõhuliste inversioonidega; lause subjekt on eemaldatud oma predikaadist (või ka atribuudist) mitmekäänuliste kõrvallausete ilukõnelise tunglemisega. Näiteks on oodi „Jummalale“ (123) neli viimast stroofi üksainus suur retooriline periood.

C. Kõlafiguure.

Järgnevas ligineme küsimusele, kuivõrd K. J. Peterson oma luuletuste sõnavalikus ja lausemoodustuses rõhku on pannud kõnehäälivate kõlalisele mängule. Siin tuleb esiteks sõnastikus märkida kõnehäälivate kaudu jäljendatud-kirjeldatud väliste loodushääle kajastusi kui ka inimese enese hüüdelisi loodushääli (onomatopoeetika). Teiseks tuleb sõnade lauserakenduses tähele panna puhtilukõlalisi häälikavatsusi (assonants, alliteratsioon, lõppriim).

Millist osa mängivad need eri kõlafiguurid K. J. Petersoni oodide ja idüllide stiilikarakteristikas?

Onomato-
poeetika

Onomatopoeiasse kuuluvad enne kõike need kõlamuljelised sõnad ja hääliitsused, millega püütakse välise looduse hääli jäljendada või kirjeldada. Onomatopoeetiliseks on liigitatud aga ka primäärseid interjektsioone („seesmisi loodushääli“), milles väljendub kõneorganite ürghääliitsus mõne affekti puhul. Onomatopoeetiline luulekeel annab tunnistust luuletaja kuulatavast maailmaelamusest ja kõlaesteetilisest stiilitendentsist.

K. J. Petersonil leiame võrdlemisi vähe naturalistlikku häälejälgendamist. Primääraseist interjektsioonidest esineb mõnikord ainult konventsionaalne „o“: Suur o vaene, on so kurbdus (125); sinno laul o Otto (133); nenda, o innimenne (136); koidopiir, o kule minno (156). Korra kostab kõnehäälikutega kinnipeetud kukkerogo (127). Korra ööbiku laulu jälgendamine, kuuldud isa suust: Adder läks katki krr, krr, krr — (144). Siis leidub veel idüllis „En ja Ello“ lõpus mitu rida karjalaste pillipuhumise järeloomamist (või on see glosso-laalia?): A la la — a la lu la lu lo — (143, 144).

Hääli jälgendavaist juhtudest on see kõik. Rohkem kohtame deskriptiivset onomatopoeiat, kõnehäälikute kõlaomaduste ja artikulasiooni kaudu loodushääli kirjeldavaid ja maalivaid sõnu. Mõnda oleme maininud juba K. J. Petersoni verbaalsete metaforate puhul. Tema maailmaloomingu kõlamuljeid tõlgitsevaid tunnussõnu: mürristama ja mürrisema (124, 130, 131, 134, 142); laksuma (126, 128, 132, 138); kärkatama (124, 142); pörrotud (130); õhkama (128); üüdma (131) j. t. Siin-seal aktualiseerib ta sõna häälikukujud meelteanaloomiselt ka nägemismuljet: värrisema (124), vilgatama (127).

Onomatopoeia liitub K. J. Petersoni värsis lähedalt hääliksümboolikaga. Onomatopoeetiline peasõna võib oma karakteristikude häälikühenditega kutsuda samade kõlamärkide korduva meeletoetuse kontekstis, nõnda et nende häälikute valikusugulus sõnastuses omandab sümboolse väljendusväärtuse. Selle väljendatavasse elamusse vihjava keerukama kõlalise väljendusharmonia näiteks oodist „Jummalale“:

Kus sa mürristaja
Musta rangode õses
Imsaste kärkatamas (124).

**Hääliksüm-
boolika.**

Aga ka üle onomatopoeia kitsama piirkonna pääseb hääliksümboolika K. J. Petersoni sõnavaliku ja värsitähenduse liikumises taidurlikult mõjule. Sama oodi esimeses stroofis saadavad keerleva allika kiidulaulu Jumalale sulad *l*-häälikud, edasi ilmuvad tormise mere kirjelduses klusiilide *k*, *p*, *t* kordused, ja kui pikseni on jõutud, valitsevad mürristaja kõlamärkidele vastavad häälikühendid. Analoomist nähtust võime tähele panna oodis „Laulja“ (lhk. 142): kui kõne laulust, tiheneb *l*, kui tormist ja piksest, korduvad klusiilid ja *r*. Algu- sest lõpuni lahkõlatud ja sentimentaalses idüllis „Allo ja Jaak“ (lhk. 136—138) on eelistatud maheda likvida *l*'i ja nasaalide kordusmängu.

Märkame K. J. Petersoni hääliksümboolikas üldiselt liitekohti nii loodushääle kirjelduse kui puhtilukõlaliste häälikavatsustega. Peter-

soni värsi keelemuusikalist instrumentatsiooni iseloomustab enne kõike häälikute samakõla stiliseerimine, nimelt *assonants* ja *alliteratsioon*.

Assonants.

Assonantsiks selle sõna kitsamas mõttes piiritleme ja nimetame pearõhualuste vokaalide samakõla; aga seda vokaalharmoonia tahet saadab nii mõnigi kord ka kõrvalrõhuline samakõla. Sellase assonantsi näiteid leidub K. J. Petersonil küllaldaselt. Iseäranis valitsev on *a*-assonants, sagedasti korduvad ka *i*, *u* ja *e*, harvemini *o* ja *õ*. Enamisti assoneerub kaks pearõhulist silpi värsireas, mõnikord kolm. Värsisõnade tugevate silpide vahel otsitud vokaalharmooniat kohtame tihedamini Petersoni ridade algul või lõpul, harvemini keskel, veelgi harvem üks assonantssõna algul ja teine lõpul. Järgnevad näited ainult tõendavaks illustratsiooniks, mitte tühjendavaks loendiks:

- a*: *Al agga kargas rohhotirtsa* (124)
 Seal ju tuleb vanna Ado (132)
 Allo palge vasto (138).
- i*: *On jo innimeste silmad* (128)
 Mõnno lüllekeste peäle (136)
 Mõnna pilli aiamal (137).
- u*: *Sure Jummal jures* (129)
 Kui kurbdusse uddo (136).
- e*: *Touse ülles, emma 'ella* (125)
 Ei ma saa nüüd enam kuulda (143).
- o*: *Iggavust ommale otsida* (131).
- õ*: *Ni kui põllo kõrte läbbi* (126).

Eraldi võiks vaadelda diftongide assonantsi. Näiteks:

- au*: *Laulemas on so auo* (123)
- ei*: *Ei sa enam 'einakesta* (143).

Kui nõuda rõhualuste vokaalide täielikku samakõla, siis piirdub diftongassonants võrdlemisi väheste juhtudega. Kuid kõlaliselt sarnaneb üksteisele üsna lähedalt ka niisuguste diftongide kordus nagu *ae* ~ *äe*, *õi* ~ *oi* jne. Assoneeriva diftongi 'esimese või teise komponendi erinevus on mitmet puhku tingitud ainult vana ortograafia läbi, näit.: *Ei voi öitseda kauniste* (130).

Eriti harmooniliseks tuleb Kr. J. Petersonil hinnata neid värsiridu, kus rõhualuste vokaalide samakõla üksteisele järgneb sümmeetrilises progressiooni või regressiooni korras. Tähelepanu teritades

leiamegi ta luulekeeles vokalismis küllalt korrapäraselt vahelduvat ilukõla, ja nimelt ta idüllide meloodiliste häälikkavatsuste alal. Näiteks:

Vanna musta kaljo jures (126)
a u a u

Ni kui vanna issatamme (126)
i a i a

Istugem siin järve ääres (132)
i i ä ä

Tassa cia kastes (132)
a o a

Pessastagi lennab (133)
e a e

Terre, terre, Allo armas (136)
e e a a

Illusam on minno
i o i

Armsa Allo palge,
a a a

Kui ta rosi-uled
ui o u

Laskvad laulu kuulda (137).
a au u

Ligikaudselt sarnane ja erihelidega teisendatud samakõla rõhuliste vokaalide rühmades aitab ilukõlalisi effekte veelgi lisada ja keerukamaks instrumenteerida. Ei jää kõlaliselt ükskõikseks ka rõhutute vokaalide assonantsitaolised vastavused. Aga on raskem leida K. J. Petersoni värsi kõlamängude sisimat võtit mõistelise analüüsi teel kui tunda ja maitsta ta keelemuusikalisi kompositsioone. Ses suhtes teenib nimetamist eriti Jaagu laul idüllis „Allo ja Jaak“ (lhk. 137—138) kui ka „En ning Ello“ — häälikute kavatsuslik instrumenteerimine algab juba pealkirjast.

Vokalsismi samakõla stiliseerimise teiseks pooleks on konsonantide kordus. Kui värsireas kaks või enam sõna lähistikku algab sama konsonandiga, siis võib nende konsonantide korduses otsida alliteratsiooni kavatsust. Tugevate silpide kantud algalliteratsiooni on K. J. Petersonil palju. Kui arvestada konsonantismi korduvat sarnasust ka värsisõnade sees ja lõpul, siis tõuseb alliteratsioonitaoliste juhtude arv ta lauludes otse määratu suureks.

Sõna algul alliteeruvad konsonantismis esinevad tal arvuliselt kõige sagedamini *k*, *p*, *t*, siis *m*, *e* ja *s*, kuna *r* ja *v* kordus sõna eesotsas vähem esile ulatab. Näiteid üksikuid paljude asemel:

Alliteratsioon.

a. Sõna algul.

- k*: *Kes keigeüllema kuio* (124)
Kullasesta koidoaimust (125)
Kangesti kinni panneb (130)
Kirja karja keskeella (143).
- p*: *Paistad sa ilmale pääv* (127)
Kes punnase koidopire (130)
Pilve pouestagi (132)
Pitkse maia pole (133).
- t*: *Taeva tähhed illusaste* (126)
'Aljas tamm seäl louseb (133)
Tulista teda on käimas (134).
- m*: *Minno rahva melesse* (130)
Musta merre peäle (132)
Minna agga maggan (138).
- n*: *Nenda, nenda, venda nori* (126)
Neiokenne, norekenne (142).
- l*: *Lounapole jo lendamas* (128)
Laula, laula, linnokenne (152).
- s*: *Selge sinnise taeva tähhed* (131)
Sinno suusta laulokessi (143).

**b. Ridade
algul.**

Igakord ei saa muidugi väita, et lähistikku seisvate sõnade algkonsonantide sarnasus taotleks kõlalist efekti. Aga K. J. Petersoni värsside allitereeriv tendents on ilmne. See kordab isegi ühe värsirea algkonsonanti (ka vokaali) teise värsirea sissejuhatuseks sümmeetrilises järjekorras:

*Kuulsin minna monnikorda
 Orro sees sind laulevada;
 Kui sa üksi tammi alla
 Ollid karja keskeella* (125)

Veelgi tuntavamaks kõlafiguuriks tiheneb see kalduvus:

*Keerleb laksudes oiake
 Kaljude läbbi, temma
 Laesed on 'üppamas
 Lillista äarta möda
 Libbeda kivvede peäl* (128).

Värsisõnade sisealliteratsioonis puudutab ja hellitab kuulumisfantaasiat eriti *l* rohkus teiste konsonantidega võrreldes. Näiteid :

c. Sõnade sees.

-*l*- : Kaljo süllesta tulles
 Villose kasse jalla all (123)
 Ni kui põllo lillekene (125)
 Selge kullane valgus (130)
 Ellokenne, ellakenne,
 Süggise tuled jo tullevad (143)
 Kus so illus lillisu on (156).

L-i juhtusid nende näidetega ligilähedaltki tühjendamata tuleb märkida ka mõningate teiste konsonantide eelistatud kordust värsisõnade sees :

-*r*- : 'Irmsaste kärkatamas (124, 142)
 Varriseva orro kopasse (124)
 Surma varjo vottis (138)
 Kurbdusse merri (138).
 -*s*- : Villose kasse jalla all (123)
 Musta rangode õses (124)
 Laksus mo vasto (138)
 Saggedasti istsin (142).

Viimases sisealliteratsiooni näites peitub lisaks veel konsonantühthumite -*st*- ja -*ts*- kordus ümberpööratud järjekorras. Tähelepandavamalt märkame ta värsisõnade sisealliteratsiooni kooskõla algalliteratsiooniga.

Allitereeruvad konsonandid võivad esineda värsisõnade eri osis, üks alguses, teine keskel või lõpus; sagedasti liitub sellega veel assonants. Näiteks (vastavaid näiteid võib küllalt eritleda ka eelpool tsiteeritud ridades) :

d. Sõnade eri osis.

Tulda läigava käega (124)
l l g k g
 Allkaste laeste peäle (125)
l t l t l
 Päva läigava silma all (129)
v l v l l
 Kallis on se kaske (132)
k s s k sk
 Nenda o innimenne (136)
n n n n
 Nüüd on möda rõmo-aega (143).
d m d m

e. Sõnade lõpul.

Niimoodi saavutab K. J. Petersoni värsiridade häälikkavatsus konsonantismi oma erilise tähenduse ja veetluse. Kaasa aitab grammatilise kongruentsi nõutud konsonantide kordus sõnade lõpul. Alliteeruvaid sõnalõppe lisab kõige rohkem seesütleva -s (tartukeelne variant -n):

Allikas, mis illosas
Lillitses orros (123)
Päva poues kandes (137)
Närtsinud külman tulen (148)
Merri, kui tullisen
Torredaz koidopiren (149)
Villosen lillitsen pouen (153).
Päikest armsat terretamai (125)
Linnud teised magavad
Varjolisses kusemetsas (126).

f. Alliteratsioon ja assonants ühendatult.

Värsiteksti häälikuline instrumentatsioon on konkreetselt muidagi antud vokaalide ja konsonantide koosmängus. Alliteratsiooni ühine mine assonantsiga mängib K. J. Petersonil huvitavalt vahelduvais kordustes. Mitmesetmelistest häälikkombinatsioonidest märgin siin ainult veel mõningate korduste variante (eelpool toodud värsiread ühendavad eneses assonantsi ja alliteratsiooni koostoimumisest juba küllalt palju näiteid):

Lind jo akkab ligumaia (125)
li o a k a liku aia(e)

Lilled ja illus puu (128)
lil ilu u

Taeva illosi silma (130)
ae a il s sil a

Laulo tules ei voi (131)
laul ule ei õi

Jummala vaimo kuio (130)
juma aimo ujo

Aiagem karja koirole (143)
ajag ka ja kojo

Orros polle ennam 'eina (144)
oro õle ena eina
a la lu la.

Lõppriim.

Mis K. J. Petersoni värsi häälikulises instrumentatsioonis puudub, on lõppriimi kavatsus. Meie ei leia ühtegi juhtu, kus värsiridu lõpetavaid sõnu oleks püütud pearõhulise silbi vokaalist saadik täiskõla-

liselt riimida. Küll lüüakse siin-seal — nagu iseenesest — värsiridade päätimiseks ka lõppriimitaolisi akkorde:

Lilleks omma vodielle,
Pävaks omma süddamelle (144).

Võiksime loetleda lõppakkordide juhtusid, mis võrduksid nagu vanemas ja uuemas poeetikas adopteeritud assonants- ja alliteratsioon-riimile. Kuid nende ebatäpsete kõlaliste parallelismide esinemine värsiridade lõpus on kas mõttelise parallelismiga tingitud või jälle assoneeruvate ja allitereeruvate häälikkorduste rütmilise inertsia kantud:

Temma jure alta
Laksub tassa oia:
Ta on paiolinno
Varjolinne maia (132).
Liblikas küll immeb
'Eina selget kaste;
Messilanne lennab
Paiourbe vasto (137).
'Ingab karri armas
Oia rohho kaldas (138).

Kuni K. J. Petersonini oli eestikeelse raamatulise värsikunsti vaimulikus ja ilmalikus viletsuses ainuüksi lõppriimi taotletud ilma et assoneeruvate ja allitereeruvate häälikkavatsuste võimalustele oleks teadlikku tähelepanu pöördud. Riimiküsimust oli P. H. von Frey juba teoreetiliseltki püüdnud selgitada oma eesti poeetika katses (Rosenplänteri „Beiträge“ II, IV). K. J. Petersoni värsis konstateerime aga lõppriimi kui niisuguse ignoreerimist. Küll on meie riimipõlgaja oma päevaraamatusse märkinud katke ühest eeskujulikult riimitud Franzéni luuletusest, mis talle on meeldinud (lhk. 175). K. J. Petersoni lõppriimist loobumise põhjuseks omas värsiloomingus on võinud olla ainult teadlik seisukoht muinasklassiliste eeskujude, Klopstocki oodikooli ja oma sugurahva ürgvärsi jälgimiseks.

Lõpetades kõlafiiguuride ülevaate tohime väita: assonants ja alliteratsioon on haruldäselts täiuslik ja vaheldusrikas eriti K. J. Petersoni idüllides, sporaadiline oodide vabarütmis, mille heitleva ja piiritlematu kõlavormi tunnuseks on pigemini onomatopoeia ja hääliksümboolika. Puudub lõppriimi kavatsus.

Kokku-
võtteks.

D. Rütm.

Värsi häälikkõne instrumentatsioon on antud värsisõnade rõhu, välte ja toonikõrguse tingimustes. Rõhk ja kõrgus avaldavad ühte-
pidavat kalduvust juba loomulikus kõnes, ning tõus on seda tun-

Üldist.

tavam, kui rõhuga seltsib ka välde. Kui sõnasilpide tõusu ja languse lainetuses märkame sama kõnetakti ühtlust („värsijalga“), kui tugevamate intensiteediasetega markeeritud ja arvuliselt määratud ajajaotus luulelist kõnevoolu aitab liigendada üksteisega võrreldavaiks veereteks, siis oleme värsi rütmimaitse piirkonnas. Rütmimuljeid toetavad rütmiliste rühmade rõhud ja lahud, ilukõlalised häälikkordused, sõnakordused, süntaktilised parallelismid.

Iga luuletaja rütmiline eneseteostus jälgib tahes või tahtmata päritud keelesundi ja ettetõõtatud prosoodilisi harjumusi. Aga keele loomulikke rõhkusid ja välteid võib teadlik värsitaidur siiski mitmet moodi rakendada oma maailmatundmuse ja rütmistiili kavatsustega K. J. Petersoni eetos ja paatos liigub kahe erineva värsiliigi (žaanri) põhiasendis. Sellest ka ta laulude kaks lahkuminevat rütmistiili: 1) rahvalaulu taolises lihtsas värsimõodus seotud idüllid; 2) mõõduvabad oodid keerukas rütmilises ülesehituses.

K. J. Petersoni rütmika teguritest võin taotleda ainult kõige algeisemat kirjeldust. Iga nõudlikum rütmuurimus vajab eksperimentaalfoneetilisi eeltöid, see eeldab rütmimuljete arvestust eri katseisikute juures.

**Idüllide
neljajalgne
trokei.**

Piirdun nõnda siis algeliste tähepanekutega K. J. Petersoni idüllidegi lihtsamat laadi veeretest. Rütmirakenduse põhiprintsiibiks on siin trokeiline värsimõõt, mis sarnaneb eesti rahvalaulu mõõdusuhetele. Antiiksest meetrikast ülekantud märkidega tähistatakse meie ürgvärsi keskmiseks skeemiks teatavasti neljajalgset trokeid. Seda võime märkida ka K. J. Petersoni idüllide keskmiseks. Näiteks:

Laula, laula, linnokenne

˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Tammimetsa varjo alta.

˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Lenna vagga päso armas

˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Minno emma 'aua peäle.

˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Muidugi on meie trokei antiikses mõttes ebatäpne: märkisid ju vanad grammatikud oma kvantiteerivas meetrikas joonega (—) pikka ja loogakesega (˘) lühikest silpi. Trokeilise värsijala vältimatuks vajaduseks ei ole aga meie ürgvärsis mitte pika ja lühikese silbi vaheldus, vaid rõhulise tõus ja rõhutu langus. Värsijala tõusu täitmisel on pikk silbivälde vähemalt Petersonil reeglivabaks lisaväärtuseks. Üksteisele järgnevate kahesilbiliste sõnade lahud satuvad loomulikult ühte trokeilise värsijala piiridega. Jääb subjektiivseks rütmistamisküsimuseks,

kuidas sellases värsireas esineva neljasilbilise sõnajala takti pidada, kas trokeilise värsirõhu panekut kolmandale silbile vahele jätta või mitte. Rutulises proosalises hääldamises kipub näiteks „linnukese“ sõna kõrvalrõhk küll hoopis hääbuma. Trokeilise liikumiskorduse inertsias ja tähelepanu peatavas deklamatsioonis oleme selle vastu vist kalduvad värsirida „Laula, laula linnokenne“ lugema nii, et ka viimase neljasilbilise sõna kõrvalrõhku kergelt esile pingutame oodatava peärõhulise tõusu asendamiseks.

Paistab nagu paneks K. J. Peterson oma rahvalaulu taolises värsimõodus enam rõhku tõusude kui silpide arvule. Nii mõnigi korral võib tal puududa viimase värsijala rõhutu silp. Näiteks:

Kõrvalekal-
dumisi.

Aian karja mäele (124)

~ ~ ~ ~ ~

Lillikessed nidamai (136).

~ ~ ~ ~ ~

Neljataktilise rütmimääruse süsteemis kipub Petersonil ainult harva mõne katalektilise värsilõpu tõus abstraktseks jääma, s. o. elaval lugemisel hoopis täitmatuks. Näiteks:

Su on laulo allikas (144).

~ ~ ~ ~ ~

Rohkem võiks K. J. Petersoni trokeilistest värsiridadest leida kohti, kus kolmesilbiliste rütmiliste rühmade vahejuhtudest hoolimata püsib nelja taktitõusu arv ka elavas ettekandes. Igatahes ei pane Peterson oma idüllides värsirõhku mitte alati üle ühe rõhutu sõna-silbi, vaid mõnikord üle kahe sellase. Näiteks:

Kül ma 'ommikolaulo laulan (125).

~ ~ ~ ~ ~

Nüüd agga minne karjakenne (143).

~ ~ ~ ~ ~

Sest mo ainus illusakenne (156).

~ ~ ~ ~ ~

Üldiselt tuleb K. J. Petersoni värsis konstateerida värsirõhu ühtesattumist kahesilbilise sõna loomuliku pearõhu ja tinglikult ka neljasilbilise sõna kõrvalrõhuga. Ses mõttes on ta idüllide rütmika tihedalt trokeilise värsimõõduga rakendatud. Aga ta värsi rahvalaulu jälgendavad liikumisvormid ei tea midagi liigarvulise sõnasilbistiku ümberrõhutamisest trokeilise skeemi täitmiseks. Neisse sõnadesse ei ole sissemõeldavad hiljem tuletatud prosoodilised reeglid rõhulibisemisest ja välterakendusest meie ürgvärsi leelopärase rütmikas (vrdl. K. Krohn, „Soome-Eesti vanast rahvalaulust“, lhk. 48–50, 1924). Ainult paaril üksikul juhul võiks

Prosoodili-
sed suhted.

K. J. Petersonil daktülitaoliste värsijalgadega segatud ridu skandeerida ka trokeilise skeemi järel ülekantud rõhkudega:

Kust sa karjaga tullemas (124)

Kui se vessi on sinnine (131).

Kolmejalgne
trokei.

Kaks korda on K. J. Peterson oma idüllides põhimõtteliselt kõrvale kaldunud rahvalaulu nelja taktitõusu mõödust ja tarvitanud kolmejalgset trokeid. Mõlemad juhud on ka sisuliselt erakordsed oma kitsendatud rütmiliste ridade ilukõlalises instrumentatsioonis ning oma süntaktilis-semantiliste liigenduste võrdlevas, vastandlikus ja astmelises parallelismis: laulavad võidu Ott ja Peedo (lhk. 131—133), laulab Jaak Aole (lhk. 137—138). K. J. Petersoni idüllide rütmisteetika harisavutuseks on Jaagu laul Aole. Selles võime intensiteediasetete ja toonikõrgustega proportsioneeritud rütmitegurite lisaks tajuda värsirõhuliste silbiväld-tegi ilmset kaasamõjumist. Veetlevate vaheldusmuljete varjundamist värsi liikumisvormi tihedas ühtluses aitab tuntavalt toetada värsirõhuliste pikkade silpide kahesugune lainetus: nende arv ridades kahaneb ja kasvab, nad esinevad kord rea alguses, kord liiguvad lõpu poole. Värsiridade kitsuses pääsevad kõik rütmilis-meloodilised assotsiatsioonid märgatavamalt mõjule. Nende potentsioneeritud idülliridade rühmituses märkame ka stroofitaolisi vastavusi, mida autor muidu ei ole taotlenud oma rahvalaulu laadile lähema neljajalgse trokei rütmiliste käikude tõstmiseks. Eesti sõnakujude algkinnise etümoloogilise pearõhuga kohandades värsijalgade tõusu jälgivad ta idüllid tõusev langevat taktiliigendust.

Oodide
rütmiprobleem.

Liginedes K. J. Petersoni oodide liikumisvormidele puutume kokku hoopis keerukama rütmiprobleemiga. On tarvis trükipildis kinnipeetud vabarütmi lugemist, liigendamist, esilekutsumist. Aga kuidas lugeda oodide luuletaja enese rütmikavatsusest või diktsioonitahttest midagi kindlat teadmata? Kui kusagil, vajaks siin üksiku rütmimuljete tõlgitsus metoodiliselt võrdlemist mitmete katseisikute reageerimisega sama värsiteksti puhul.

Eeskujusid.

K. J. Petersoni oodidel puudub kindel värsimõõt. See on autori enese tunnistus: „Was das Versmass betrifft, so ist es zwar frei; es scheint mir jedoch für Versuche dieser Art passender zu sein, als manche andere“. Niipalju loeme lahendatava rütmiprobleemi kohta K. J. Petersoni kirjast Rosenplänterile 20. X 1818 (ta Laulude, päeva-raamatu ja kirjade väljaandes, lhk. 105).

Paistab nagu jälgiks meie õpetatud Kristian Jaak seda Lääne-Euroopa vanemast ja uuemast haridusringist päritud vaadet, et kõige

kõrgema lüürika tunnuseks on erutatud ülevustundmuste „ilus korratus“. Eks ole ta oma laulude vihu epigraafideski tagasi viidanud kahe antiikse oodimeistri õhutavaile eeskujudele, ning neist märkis juba Horatius (*Carm. IV, 2*) oma eelkäija Pindarose omaduseks: *numerus lege solutus* („arvulisest seadusest vallandatud“).

Oma päevaraamatus (lhk. 171) pooldab K. J. Peterson „Messiase“ autorit, kes oli saksa ohjendamatu „Sturm und Drangi“ isaks entusiastlikku oodi alal. Klopstock küsis oma kuulsas „Wingolfi“ tsükliis:

Willst du zu Strophen werden, o Haingesang?
Willst du gesetzlos, Ossians Schwunge g'eich,
Gleich Ullers¹ Tanz auf Meereskrystalle
Frei aus der Seele des Dichters schweben?

Iseennast kutsunud greeklaste õpilaseks („Lehrling der Griechen“), tõepoolest Horatiuse lüüriliste stroofide umbkaudsena järelkujundajana oma oodide kirjutamist alustanud, oli Klopstock juba varakult antiikset silbimõõtu püüdnud asendada emakeele loomupärase rõhuga, saksa „silbiajaga“, mille väljendusväärtusest ta väitis, et see põhjeneb tähenduses, tundmuses, kires. Sellepärast ei hoolinud Klopstock alati ka rõhuliste tõusude ja langustega täpselt täita klassilisest muinsusest omandatud värsimõõtude nõudeid. Taaveti ja Ossiani lauludest õppides laiendas ta ikka rohkem sõnade liikumisvabadust kuni ta oma ajaväljenduses hoopis üle läks tundedünaamilisele vabarütmile ja mõttekujutluse korratute vaimustushoogudega kohandatud stroofide moodustamisele. Nõnda austas teda klassitsistliku reeglisunduse vastu tõusnud saksa „Sturm und Drang“ kui uut esiklassilist Pindarost, kui kõige ürglikuma värsikunsti ja kõige kõrgemale häälestatud kirjandusliigi meistrit. Tõsi küll, oma viimases antiik-romantilises perioodis (1775–1803) pingutas Klopstock ise oma mõõtukaotavaist üliõhinaist jälle tagasi Horatiuse taoliste oodimääruste poole.

Sügavast minevikust päritud Pindarose epiniikionide ja paiaanide tume rütmirakendus on problemaatiliseks jäänud kuni meie ajani. Kui ühed uurijad Pindarose oodide keerukais rütmilistes rühmades on püüdnud näidata daktüloepitriitiliste värsijalgade ühtlust ja värsiliigete stroofilist ülesehitust orkestika seaduste järele, tunnistavad väga kriitilised õpetlased tänapäev oma teadmatust nende muinastekstide pikkade ja lühikeste silpide, eri värsijalgade ja värsiliigete labürindis (Wilamowitz-Moellendorff). Mis puutub Pindarose oodide stroofilisse jaotlusse, siis on selles ammu märgitud lause ja isegi sõna loomulikkust lahust hoolima-

1) Uller — taeva jumalus germaani mütoloogias.

tute värsilõigete skeemi. Eriti oli aga Pindarose värsirühmade üksteisele järgnemises tähele pandud aioolilisele koorilüürikale omast kolmekäänulise jaotluse tendentsi: στροφή (esimene pöörang), ἀντιστροφή (vastupöörang, tagasipöörang), ἐπωδός (täiendav laul, otslaul). Rütmiliselt vasfas stroof ja antistroof ligikaudu teineteisele, kuna epoodil oli oma skeem. Seda triaadi võisid Pindarose mahukad võidulaulud ja hümnid mitu korda järgimööda korrata samas kompositsioonis.

Petersoni
oodide
stroofika.

Seda oodi ehituskava jälgis valgustusajajärgu poeetika kõrvuti ja läbisegi Klopstocki kooli tormi ja tungiga mõõtmatusse. Üheks lisajooneks olid veel oodikujutelmid lühikestes värsiridades, mis vastas Pindarose varasemate greekakeelsete väljaannete trükipildile. Nii järel-
dati ühes kantiaanlase Heydenreich'igi katses oodi tegumoe määramiseks, et ülimaks seaduseks olgu kitsendatud piirides koondatud ülevus (vrdl. Karl Viëtor, Geschichte der deutschen Ode, 1923 lhk. 136).

Kui neil eeldustel uuesti tagasi tuleme K. J. Petersoni mõõduvabade oodide rütmiprobleemi juure, siis paistab meile nende laulude trükipildist kõige sõredamana silma stroofitaoline jaotlus. See jaotlus ei näita meile värsiridade kokkuliitmises eri rühmadeks küll mingit kinnipeetud arvulist korda. Näiteks oodis „Päva loja-minneminne“ (lhk. 127—128) on 6 stroofi (perioodi) järgmise ridade arvuga: 3 + 11 + 9 + 6 + 7. Umbes sama pilt ta teisteski oodides. Kui ka stroofitaoliste moodustuste välises reaarvus vahel vastavusi leiame, jääb küsitavaks nende seesmiste rütmilis-meloodiliste määruste vastavus.

Veel ei mõista meie nende värsiperioodide rütmikavatsust. Annab siis autor ise väikese võtme. Näpunäiteks on ta „Sõbraduse“ oodi juure tehtud äärmärkused (lhk. 155): „jaggo a.“, „vastajaggo a.“, „jaggo b.“, „otslaul“ Need nimetused juhatavad meid pindariseeriva stroofi, antistroofi ja epoodi jaotluste poole. Aga K. J. Petersoni oodide rütmika ei ole korrapäraselt ehitatud ka triaadi kava järele.

Enjambe-
ment.

Esineb veel teistsugunegi pindariseerimist meeletuletav võte. See ilmub K. J. Petersoni oodiridade lühiduses. Nende keskmine pikkus vangub 6—8 silbi vahel, äärmisteks arvudeks on 5 ja 10. Lühikesed värsiread lõiklevad pikkade lauseperioodide liikumist. Autori värsigraafika näitab tahet käsitada iga rida rütmiliselt iseseisvaks, märkida nende piire. Mis tekib sellest, kui kitsendatud värsirida lõpeb enne lause grammatiliste ühtekuuluvuste loomulikku lahku, kui värsirea ja lauseperioodi piiride sulgumine ühte ei satu? *Enjambement*. See oskussõna ei tähenda mitte, et lause ühelt värsirealt lihtsalt üle hüppab ja jookseb teise sisse. See tähendab ka luulelise kõnevoolu kunstlikku peatust värsirea päätekohtadel. See väljendab kontrastsuse efekti värsilõigete ja sõnalise tähendusühtluse vahel, heitlust värsimõõduliste ja

süntaktiliste liigenduste vahel (vrdl. M. Grammont, *Le vers français*, 2 tr. 1913, lhk 34–35).

Pindarose värsipildis oli *enjambement* viidud sõna lõhkumiseni värsimõõdu lõigetega. Oli ju muinasklassilises koorilüürikas üldse otsustav silbivältega rakendatud laulumõõt sõnade lahu üle.

Ka K. J. Petersoni oodide lühikestesse värsiridadesse ühendatud pikad lauseperioodid on täis *enjambement*'i juhtusid. Need ei peata mitte ainult harilikku lausekäiku, ei teisenda mitte ainult intonatsiooni joont. Need jaotavad mõnikord isegi sõnade, tõsi küll liitsõnade, grammatilist ühtlust ühe värsirea lõpu ja teise alguse vahel. Näiteks:

Touse ülles mo r ö m o -
L a u l o t u l l i n e o i a (138).

Mis sinnise merre
Tousevad laesed k i v v i
Ä r e g a ü m b e r p i r i b (129)

Taeva süllesta päva
K u l d a t e r r e t a v a d (123).

Sa, kes nende teda
Seädmas olled, m o i s t u s s e
L ä b b i, m i s t a r k u s s e
M e r r e s t a J u m m a l a k ä s s i
O n v a l l a n d s o m e l e s s e (134).

K. J. Petersoni mõõduvabades oodides peame nõnda siis ikkagi oletama kavatsuslikku piiritõmbamist värsi- ja proosarütmi vahel. Ta rütmitahe näikse teadvat, mida saavutada *enjambement*'i, mida värsi- ja lauseliigenduse ühtepidamise kaudu. Tulemuseks on pateetilistes meeleliigutustes tungleva ja üleva sihimäärusega pühitsetud luulekõne ebaharilik dünaamika. Kõnevoolu rütmilise põnevuse korraldus ei ole mitte saavutatud sõnasilpide matemaatilise mõõduga, küll aga affekti järel kohanevate sõnarühmade eraldamisega subjektiivselt võrreldavaiks rütmilisteks ekvivalentideks. Oma vankuvas tungis ühtluse poole moodustavad nende lühikeste ridade liikumisvormid oma tihedate piiridega otsekui värsimõõdutaolisi ekvivalente.

Edasi küsime: kas ei saa nende hämaras ahendussunduses ja ebamäärases stroofilises ehituses rühmituvate värsiridade ühtlusimpulse veel lähemalt määrata väiksemate üksuste eraldamise kaudu?

Oma teoses „Deutsche Klassik und Romantik“, arwab Fr. Strich, et niisama lootusetu kui mõttetu oleks mingit mõõtu otsida saksa „Sturm und Drangi“ vabarütmis. Muinasklassiliste eeskujude jäljendamisest väljunud ja tunderõhulisse mõõtmatusse vallale päästetud Klopstocki kooli rütmielamus oli nii ebaantiikne kui võimalik oma

Piiritõmba-
mine.

Väiksemate
rütm-
üksuste kü-
simus.

seadusest ja kordusest hoolimatus väljendustungis. „Aga noore Goethe vabarütmis tuli varsti teistsugune vaim nähtavale. Tõusu ja languse tuntav sammõõt heitles tema liikumises esile ning võrduv värsiridade kestvus ja stroofiline liigendus“ (Strich, „Deutsche Klassik und Romantik“, 1922, lhk 149).

Langev
sõnarütm.

Kui K. J. Petersoni oodiperioodide liikumises tõusu ja langust eritleda ainult proosalugemise vaatekohalt, s. o. loogiliste tähendusrõhkude panekuga, siis saame niimoodi lausunud kõnetaktide rida asendades värsijalgade skeemiga üsna kirju pildi. Vahelduvate rõhkude ja lahkude järele orienteeritud daktülid, trokeid, peonid, amfibrahhid, pürrihhid, spondeid, korijambid. Kõik ilma mingi märgatava süsteemsuseta! Kõigis oodides leiame ometi sama rütmilist tendentsi, nimelt suurt langeva rütmie kaalu tõusva üle: $\frac{3}{4}$ Petersoni oodiridade kogusummast liigub täiesti langevas vabarütmis, suurem osa ülejäägist tõusev-langevas; ainult 5-6% on langev-tõusvas ja mõni üksik rida tõusvas vabarütmis.

Langev
sõnarütm
stiliseeri-
mine.

Aga meie tekst näitab oma eraldatud ridadega värsipilti. Silmas pidades värsiteksti jaotluses märgitud rütmiliste ekvivalentide äärjooni katsume nüüd, kas lugedes ei saa stiliseerida üksteisele võrduvaid ja üksteisega võrreldavaid taktiliigendusi iga üksiku rea sõnade vahel kui ka paralleelselt paigutatud ridades. Värsilugemine ei ole määratud mitte ainult nende seadustega, mis valitsevat tavalist kõnevoolu. Juba K. J. Petersoni oodide liitsõnugi eraldav *enjambement* sunnib nende kitsapiirsete värsiridade kõnetaktides otsima rütmiliste paralleelismide kavatsust. Oletagem, et autor ise oodide lugemist tahtis ühtlustada langevas rütmis. Selle rütmilaadi kavatsuslikuks stiliseerimiseks tuleks nii mõnegi sõnarühma rõhuolusid küll veidi ümber hinnata. Üksikute normaalsest kõrvalekalduvate rõhupanekutega tõstes luulekõne affektiivset väljendust võiks lühikaudselt taotleda rütmilis-meloodiliste ühtlusimpulside liigendust.

Tulemuseks leiaksime K. J. Petersoni oodiridade mõõtmatust rütmikas siiski isesugust korda. Hakkaksime tajuma, et iga stroof siin moodustab osaterviku lühiviidud sidevuses: langeva sõnarütmie kontinuum ristleb ja põimub süntaktilis-semantiliselt tingitud intonatsioonijoonet pateetilise liikumisega ülespoole.

Ekvivalent-
seid värsi-
jalgade kom-
binatsioone.

Katsume võrduvate rütmifiguuride kordust eri kõnetaktide vahel kinni pidada enne kõike odis „Sõbradus“ (lhk. 134), mil just teed-näitavad märkused stroofiehituse kohta juures. Saame säärase tõlgit-suse teel hulk ekvivalentseid värsijalgade kombinatsioone. Muidugi ei tule nende vahelduvate liikumisvormide ühtlusimpulsides otsida ühe-taoliste värsijalgade samamõõtu. Sellegipärast sunnib ekvivalentsete taktiliigenduste süsteemsus taoti isegi pikavältelisi etümoloogilisi sõna-

rõhkusid rütmilises inertsias rõhutusse asendisse. Taoti jälle nõuab see intonatsioonilist peatust (pause) mõne sõnalahu kohal, kus puudub oodatav rõhutu silp. Kui esimese tõusu ette värsireas jääb erandlikult lühike rõhutu eeltakt (anakruus), siis ei muuda see vabadus tuntavalt muidu ikka tõusult langeva sõnarütmi üldist laadi.

Näiteks:

'Aljas metsas on kasvamas <u> </u> <u> </u>	trk. dkt. dkt.
Tammipu, tammipu jures. <u> </u> <u> </u>	dkt. dkt. trk.
Ühhe emma lapsed, <u> </u> <u> </u>	trk. trk. trk.
Tullevad nende jured <u> </u> <u> </u>	dkt. trk. trk.
Selle emma villoses <u> </u> <u> </u>	trk. trk. dkt.
Lillitses poues kokko; <u> </u> <u> </u>	dkt. trk. trk.
Ja } selges taeva tules <u> </u> <u> </u>	trk. trk. trk.
Nende lehhed on mängimas <u> </u> <u> </u>	trk. dkt. dkt.
Teine teisega illusa <u> </u> <u> </u>	trk. dkt. dkt.
Päva paistusse al. <u> </u> <u> </u>	trk. dkt. trk.
Ja } lomade emma <u> </u> <u> </u>	dkt. trk.
Ehhitud kuu aimoga, <u> </u> <u> </u>	dkt. trk. dkt.
Tulista teda on käimas <u> </u> <u> </u>	dkt. dkt. trk.
Taeva läbbi, valgusse <u> </u> <u> </u>	trk. trk. dkt.
Paistava 'allika ümber. <u> </u> <u> </u>	dkt. dkt. trk.
Agga 'ingeto ei tunne, <u> </u> <u> </u>	trk. I. peoon trk.
Armastusseta ei maa <u> </u> <u> </u>	trk. I. peoon trk.
Armasta illusat päva; <u> </u> <u> </u>	dkt. dkt. trk.
Tammipu ei omma venda. <u> </u> <u> </u>	dkt. dkt. trk.

Sa innimeste vaim, ± (v) ± u u u ±	trk. I. peoon. trk.
Üllem kui taeva tulised ± u ± u ± u ± u	dk. trk. 7 dkt.
Pävad, kallim kui tähhed, ± u ± u u ± u	trk. 1 dkt. trk.
Sa, kes nende teda ± (v) ± u u ± u	trk. dkt. trk.
Seädmas olled, moistusse ± u ± u ± u ± u	I. peoon dkt.
Läbbi, mis tarkusse ± u ± u ± u ± u	dk. dkt.
Merresta Jummal kässi ± u u ± u u ± u	trk. dkt. trk.
Valland on so melesse ; ± u ± u ± u ± u	I. peoon dkt.
Sinna surmato vaim ± u ± u ± u ±	trk. dkt. trk.
Teise vaimo kuio ± u ± u ± u ± u	trk. trk, trk.
Mele süggavusses kandes ; ± u ± u ± u ± u	trk. I. peoon trk.
Ei sa karda vihhase ± u ± u ± u ± u	trk. trk. dkt.
Merre tousevad laesed ; ± u ± u ± u ± u	trk. dkt. trk.
Ei taeva mürristamist, ± u ± u ± u ± u	trk. I. peoon
Mis rangode süllesta ± (v) ± u u ± u ± u	trk. dkt. dkt.
Paistavat tulta on viskamas ± u ± u ± u ± u ± u	dk. dkt. dkt.
Nõdra surrelikko peäle. ± u ± u ± u ± u	trk. I. peoon trk.
Iggaveste ellades ± u u ± u ± u ± u	I. peoon dkt.
Olled sa iggaveste ± u ± u ± u ± u ± u	dk. I. peoon
Armastamas omma ± u ± u ± u ± u	I. peoon trk.
Armastava sõbra ! ± u ± u ± u ± u	I. peoon trk.

Kokku-
võtteks.

Selle rütmitõlgitsuse üksikute peensuste üle võib vaielda, aga trokeide ja daktülite skeemi läbiviimises ei ole mitte äärmuseni mindud. Nii võiks näit. II. stroofi algust: „Ja loomade ema“ ka järgmiselt

lugada: $\underline{\text{z}}(\cup) | \underline{\text{z}} \cup \cup | \underline{\text{z}} \cup$. Viimati märgitud tõlgitsuses saaksime säärase rütmilise rea, mis võrduks I. stroofi lõpureale. Üldine stroofilise jaotuse printsiip on eelpool tähistatud skeemis igatahes üsna selgesti näha: igasse stroofi on värsijalgade vahelduses peidetud korduvaid rütmifiguure; igal stroofil on oma eriline, aga mitte juhuslik rakendus.

Sellaseid skeme olen eritlenud veel mitmes teises K. J. Petersoni oodis. *Mutatis mutandis* sama pilt. Sügavamale tungida nende oodide rütmiprobleemi, see võiks olla detailsema eriuurimuse ülesandeks. Siin on ainult püütud konstateerida rütmilis-meloodiliste juhtmotiivide olemasolu Petersoni kõrgepingelise lüürika näilises vabaduses.

Teosmotiivide kompositsioon.

K. J. Petersoni teosmotiivide temaatilise kompositsiooni küsimus nõuab omaette analüüsi. Kas võib tema motiivkompleksides lahutada ka temaatiliste komponentide erilist kunstikavatsuslikku järjekorda, leida tema kõne- ja lausefiguuridega küllastatud mõtteliikumises kujukat kogustruktuuri? See küsimus ei ole kunstiliselt sugugi mitte ebaoluline, liiatigi silmas pidades meie autori oodides tunglevate ideeassotsiatsioonide vaimustusvaheldusi ja kaugekontaktilisi üleminekuid, meeletades tema rütmiliste ridade näilist vallandumist korras-
tusse ja piiramatusse.

K. J. Petersoni kompositsioonistiilis tahaksin eriti alla kriipsutada kuut kujuandmise tegurit: algus, kordus, võrdlus, kontrast, gradatsioon, lõpplahendus.

Vaadeldavate luuletuste algusi jälgides näeme, et suuremat osa neist sisse juhatavad miski loodusnähtuse meeleolud, millest teemi üht või teist moodi edasi arendatakse. Nii on sissejuhatuseks päikese loojaminek („Päva loja-minneminne“, „Jaak, -Jürri“, „Lotus“), langevad lehed („Süggise“), närtsib lilleke („Innimenne“), järve vesi on sinine („Ot ning Pedo“), tammepuu kasvab teise kõrval (Sõbradus“), vahune oja („Laulja“), sügise tuuled („En ning Ello“), päeva valgus („Mardi Lutterusse päval“). Leiame alguseks ka apostroofilist hüüdlause („Taeva üllem vaim!“ — Paista, paista, päike armas!“ — „Jummalaga nüüd meie maa!“ — „Neiokenne, norekenne!“), küsilause (Kas laulo 'allikas —?“) Harvem alustatakse luuletust tundeelu lihtsa häälestusega („Ei nüüd leina-eäl tulle“, „Römolaulu ma ei leia“). Eelistatakse lähtuda miskist meelelise maailma paistest või tundeliigutuse ilme.

Mõnel puhul korratakse sissejuhatavat tundetooni veel mitmete värsiridade vahekauguse tagant luuletuse lüürilise teemi arengus. Sääraseks lüüriliseks juhtmotiiviks võime märkida näiteks „Jummalaga nüüd meie maa“, korratud lõpupoole „Laulus, kui ma Tartust läksin

Algus.

Lüürilisi
juhtmotiive.

Ria pole“ (Ihk. 141—142). Tundetoonilise alguse kõlalis-täenduslik tagasikutsumine ligendab ja ühendab siin lähtekohast lahku valgunud komponente. Vähe teisiti etendab „Jagolaulus“ (144—145) lüürilise juhtmotiivi osa sissejuhatavate värsiridade „Neiokene, norekenne — Pävak omma süddamelle“ kordus: see teenib luulelise meeoleu kokkuvõtet ja samas sihis hellitatud lõplahenduse ilutsevat lülimist. On ilmne sellase kompositsioonilise sidevahendi lähedane sarnasus nende lausefiguuride all märgitud juhtudega, kus algvärsirea tunnussõnu, pärast kõrvalekalduvaid motiive, uuesti korratakse lause lõpul või pika perioodi lõpukäänul.

Võrdlus ja
kontrast.

K. J. Petersoni kompositsioonistiili silmapaistvaimaiks kalduvuseks tuleb pidada ta motiivkompleksides märgatavat püüdu arendada kõne- ja lausefiguuride taolisi temaatilisi ehitusliikmeid. Kui Muinas-Greeka kooriluuletaja oma sõnalise ornamenteerimise ülikülluses armastas korralt läbimurtud ja heitlikult üksteisesse põiklevate teemivahelduste käiku, siis pääseb selle vastu K. J. Petersoni oodide retoorilises tormis ja tungis mõjule ülevaadatav ja piiritletav ideeassot-iatsioonide lülimine, enne kõike kompositsiooniline võrdlus ja kontrast. Mõttejuhtimises kõige udusem on kahtlemata Petersoni „Kuu“ (130—131). Kaugel lahusolevat väevu assotsieeritavaks ühtekuuluvuseks kõrvutades moodustavad selle luuletuse siira-viira jooksvad keerundid siiski hämaralt läbiviidud võrdkohtade rea autori ilmavaatelise lõpptulemusega, jumala otsimisega „tähhede alta“. Selgema kompositsioonilise võrdluse illustratsiooni leiame oodis „Innimenne“ (129—130): lilleke närtsib, allikas hääbub, kaob kõrge kaljumäe tipp, langeb kotka pesa, kustub päikesegi valgus — püsib inimese vaim, Jumala vaimu kuju. Siin omandavad eelkäivate kujutelmide motiivid järgneva tarkusreegliga võrreldes ilmeka kontrasti tegumoe. Samuti oodis „Süggise“ (128—129): lehed langevad, linnud lendavad ära, inimese ilu närtsib — ainult vaim püsib igavesti. See kompositsiooniline kontrast on luuletaja dualistliku ilmavaate vajanduslikuks vastupildiks, see on ta deistliku veendumuse teritud ehitusvõtteks. Kosmose valguse ja varjude motiivid on oodis „Lotus“ (135—136) kontrastitud, võrreldud ja üle juhatatud kurbuse udu ja vaimude isamaa lootuse sümboolikasse. Selle meelsuslüürika tõed ainelise maailma kaduvusest ja surematu vaimu võidust kuuluvad usu-liste üldtõdede pärimustesse, aga nende tõlgitsused Petersonil on küllalt isennast oma ülesehituses. Võtkem luuletaja omapärasemalt elamuspõhjal tõusnud ood „Mardi Lutterusse päval“ (145). Selle kujundamises võime eraldada üht võrreldud ja kaht kontrastitud temaatilise motiivi paari: sellesama päeva valgus paistab — seesama sõprus kestab; kui ka päike kustub — armastuse valgus kestab igavesti; maarahva laulik sureb — ta laulud jäävad.

Juba eelpool toodud näidetes võib tähele panna Petersoni kom-Gradatsioon. positsioonilise võrdluse ja kontrasti kalduvust astmelise tõusu moodustamiseks. Ta pateetiliste oodide vastoludeks pinguldavate motiivide lüümist iseloomustab sagedasti ka tõusev skaala. See skaala on kõige ülevaatlikumalt ja järjekindlamalt läbiviidud oodis „Jummalale“ (123—124): algades allikast lillelises orus paisub ja kerkib gradatsioon mere kujutelmidega, esiteks ilusa siis tormise ilma nägemuses, harikujutluseks kõrgatav pikne, milles Jumal kõneleb inimesega. Isegi ta „Kuu“ oodi heitlikult häilivas motiivkompleksis ei puudu astmelised kaugusmärgid: selle retoorilise küsimuse suur keerund algab siingi allikaga ja tõuseb taeva müristamiseni, lõpupool viibib üksteise järel viiravate taevaste asjade vaatluses. Ükski meie autori idüllidest ei ole tervikuliselt ehitatud gradatsioonile. Küll aga leidub ta karjastelauludeski ilusaid osalisi kliimakseid ja antiklimakseid (Oti ja Pedo võidulaul, 132—133, Jago laul Aole idüllis „Jaak ja Allo“, 137—138). Nii koosneb Oti ja Pedo võidulaul neljast kontrastitud lausepaarist, millest teine paariliige (Oti laul) esimesega võrreldes kolmel juhul pärastikku moodustab kliimaksi, viimati antiklimaksi, ja nimelt motiividel: kuu — päike, kask — tamm, pääsu — kotkas, aiake — org. Selle võistluse lõpplahenduses võrreldakse Oti laulu tasase ojakesega, Pedo oma suure jõega: Pedo saab võidusarve.

Lõpplahendus on tähtis igas luuletuses. Sellele pandi erilist rõhku oodi pateetilise pinevuse reflekteerivas juhtimises. Valgustus-ajajärgu ooditeooria järele pidi lõpp kujutlema erutatud meeleolude haripunkti ja tõlgitsemata affekti kõige tugevamat väljendust (vrdl. K. Viëtor, „Geschichte der deutschen Ode“, lhk. 141). Säärase tagatipu poole suundubki tähendusmomentide tõusev astmestik K. J. Petersoni oodide ülesehituses. Aga ei saa siiski ütelda, et ta lõpplahendused oleksid ühtemoodi ja ühevõrra õnnestunud.

On terve rida luuletusi, kust vastolulise astmestiku tipp õnnelikult ühte satub dissonantsi lahendava kujutelmiga. Nii oodis „Jummalale“: hirmulikus pikses kummardab ja armastab inimene kõige ülema kuju (lhk. 124). Samalaadiline on „Innimeses“ ja „Süggises“ kasvavate kontrastide lepituse, eelmisest tunnustäiuslikum jumaliku vaimu ühtluse ülendamiseks. Teistel juhtudel jääb jumaliku ülevuse tuletus eelkäivast motiivkompleksist vallaliseks ja ebamääraseks. Nii hääbuvate joontega „Kuu“ oodis: alguses paisutatud maa keele ja luule paatos suubub hämaras ja vähejõulises üleminekus Jumala otsimise tarkuseks. Maneerse usulise tarkusreegli järeldamine mõne idüllilise lõpplahenduseks on pidanud jääma veelgi ebasidevamaks ja väheütlevamaks nagu näiteks eeleegilises „Elts ja Tio“ (125): „Suur o vaene! on so kurbdus; Jummal andko rõmo sulle“.

**Lõpp-
lahendus.**

Kui „Rõmolaulu“ algavad read on kahvatuvõitu, siis omandab selles sõprust-armastust ülistavas oodis võrreldud, kontrastitud ja jälle võrreldud motiivide liitmine elava ja orgaanilise arenduse ilme. Hoogne on lõpplahendus (141):

Olle rõmus! mo meel:
Sest so õn nüüd seisab
Ni kui kaljo merressa!

Kompositsiooniliselt ebaühtlasem on selle vastu „Sõbradus“. Sõprust on kõrvutatud tammepuust müristamiseni vahelduvate loodusnähtustega. Hingetu looduse võrdkohad ja vapustatud vastandid hingelise ühtekuuluvusega assotsieeruvad niivõrd kaugelt, et poolpeitu jääb ekstaatilise lõpplahenduse põhjendus (134):

Iggaveste ellades,
Õlled sa iggaveste
Armastamas omma
Armastava sõbra!

K. J. Petersoni laulude kogus on terve rida niisuguseid, mil õieti puudub otsustav lahendus. Temaatiline liikumine suletakse ilma järel-duseks koonduva tagatiputa, lõpetatakse ainult mõne tugevama või ilmekama väljenduskäänuga. Niisugune on näiteks tormise „Laulja“ oodi lahtine lõpp (142):

Ja temma ümber,
Vait kui merre kaljud
Rahvad on kulemaies.

„Ollen jälle õnnis“ tipneb teatavasti konkreetse armukujutluse vallaliselt motiveeritud visandis (138):

Ja rosilisse pallega
Olli mul sülles
Ainus armastatud Allo!

See vallaline visand lõpetab laulu siiski hästi meeleööbivalt. Nõrk on „Jago leinalaulu“ päätimine. Pöördumine koidupiiri poole saab sealsamas otsa stereotüübilise lausega (156): „Ikka ollen armastamas Omma ainsat armokesta!“ Oma kõlalis-tähenduslikus maneer-suses jääb see laululõpetav annominatsioon („armastamas armokesta“) siin kahvatuks „Sõbraduse“ oodi samavõttelise, aga tunderõhulisema lõpuga võrreldes. Mingit muud lahendust ei ole idüllis „En ning Ello“ kui mõttelagedate „a la lula“-dega kojumine (143–144). Puhtilukõla-line lõppeffekt kasvab siin ometi kogu luuletuse tihedast häälikulisest

instrumentatsioonist õnnestanult esile. Imelik tundub meile „Jaak — Jürri“ luuleline ajaelamus ehist koiduni (126- 127): vaevalt neli-kümmend värsirida kahekõnesid, Jaak võtab kõneluseks kolm kolm korda sõna, Jüri kaks korda sõna, ja juba on möödunud terve öö. Üldiselt avaldab K. J. Petersoni idüllide temaatiline kompositsioon nõrgemat muljet: paar juhtu ilmekalt arendatud kontrastide ja tõusu-dega esindab nende harisaavutusi.

Ärgem unustagem 18-aastase autori stiilianalüüsis ka ta noorust.

Variandid.

Peale nende luuletuste, mis eelpool käsitletud, on K. J. Petersoni värsiloomingust jäänud veel 7 varianti. Neist osutab tartu murrakule ligendatud ilmet „Pääv“ (147), „Süggise-laul“ (148), „Jummal“ (149), „Innimeste vaim“ (150), „Sõbradus“ (155); kahe keeleliseks aluseks on täielikult tallinna murrak: „Elts ja Tio“ (151), „Jaak ja Jürri“ (153).

Oma kirjas Rosenplänterile (20/X 1818) lausub K. J. Peterson ise tartumurrakuliste variantide kohta: „Ich habe in denselben manche dörptsche Form gebraucht, die dem feierlichen Gang einer Ode angemessener schien als die revalsche“. Tähendab, idüllide žaanrile on Petersoni keele-esteetilisest veendumust mööda kohasem põhjaeesti murrak. Aga ka ta oodides katsetatud tartumurrakuline element piirdub õieti inessiivi *n*-ga. Sõnastikust võiks mainida: öddango aggo (147), 'aina peäle (148). Ometi leidub samasuguseid lõunaestilisi jooni ka ta põhjaestilisi keelepärimusi jälgivais luuletustes näit (öddang ja aggo, kevvai, Kikka Jaak). Kõige huvitavamaks iseärasuseks variantide keelelises tegumoes jääb ikkagi oodide inessiivi *n*-lõpp; lõunaestilist morfoloogiat on siin soovitud väärtustada ilmselt kõla pärast.

Muist erinevustest tähistatagu võrreldes:

1) Teisiti on pealkirju: Pääv pro: Päva loja-minne-minne, Süggise-laul pro: Süggise, Jummal, pro: Jummalale, Innimeste vaim, pro: Innimenne.

2) Väikseid muudatusi leidub sõnajärjestuses. Näiteks: Pimmedussest üllestoustes (147) pro: Üllestoustes pimmedussest (127); Ollete mahha langemas Tammipu ladva peält (148) pro: Tammipu ladvasta Ollete mahha langemas (128); Üllem taeva vaim (140) pro: Taeva üllem vaim (129); Kül ma laulan 'ommikolaulo (152) pro: Kül ma 'ommikolaulo laulan (125); Teised linnud maggavad (155) pro: Linnud teised maggavad (126); Oia laesed mödaminnes (154) pro: Möda minnes oia laesed (126).

3) Sagedamad on juhud, kus ühe sõnakujutelmi või väljendus-
 käänu aset täidab teine vähe erinevate tunnustega. Näiteks: Jummal
 koio (147) pro: Jummal maia (127); Olled sa illus pu (145) pro:
 Lilled ja illus pu (128); Pilvede lapsed (148) pro: Rangode lapsed
 (128); Lillede peäle paisten (148) pro: Mürtide peäle paistades (128);
 Varjolissen orron (149) pro: Lillitses orrus (123); Leinakasse jalla al
 (149) pro: Villose kasse jalla al (123); Kui ulluvad tuled (150) pro:
 Kui pohjamaa tuled (123); Väggevan tuison (150) pro: Jease rahhe
 saoga (123); Viskaman paistavat tulda (150) pro: Aiamas paistavat
 tulda (150); torreda käega (150) pro: läigava käega (124); Seält need
 lillikessed votsin, Mis sa nääd mo rinna peäl (152) pro: Seält need
 rohhokessed votsin, Mis sa nääd mo lamba kaelas (124); vessi keerleb
 (152) pro: vessi tulleb (124); rosilillikenne (152) pro: põllo lillikenne
 (125); Kaunis öse kunningas (153) pro: Öse valge kunningas (126);
 Sinno vaggad silmakessed (154) pro: Sinno armsad silmakessed (126);
 Jubba 'ommen 'ingeto (154) pro: Jubba 'ommen 'aua sülles (126);
 Kännitud ku aimoga (155) pro: Ehhitud kuu aimoga (134).

4) Variant osutab ridade arvulist plussi. Näiteks:

Mele, armas vennakene,
 Valvame siin öse varjus (153).

„Elts ja Tio“ variandi lõpus on mitu lisarida, kogu lõpplahen-
 dus teisel tasapinnal ja vähem koondatud, ilma sententsita (153).
 „Süggise-laulus“ on lõpplahendus antud kolmandas isikus, selle tõttu
 tundekaugema ilmega:

Seäl on ta vaim (pro: olled sa)
 Ellaman Jumala jures (149).

Eriti „Sõbradus“ variandi sõnastus (155—156) on mitmes kohas tava-
 lisem, lõpptõuseng lihtsam omalt väljenduslaadilt.

Üldiselt on variantide temaatika sama kui eelistatud värsitekstides.
 Erinevused piirduvad sisuliselt ühtepidavate detailidega. Ainult oodis
 „Sõbradus“ leidub rohkem olulisi muudatusi, ka idüllil „Elts ja Tio“
 lõpplahenduses. Muidu on muudatused peamiselt sõnastuslaadi puu-
 tuva tähendusega.

Kumb luuletaja redaktsioon on varasem, kumb hilisem? Loetle-
 tud stilistilised vahed on kindla vastuse andmiseks liig tujukad. Ena-
 maid omaduslikke viimistlusväärtusi näitaksid nagu siiski autori kogu-
 tud kirjapanekus ettelükatud ja eesõigustatud tekstid.

Kokkuvõtteks.

Kui tahaks K. J. Petersoni luulekunsti iselaadi kokku võtta lühikeseks formuliks, siis ei oleks seda mitte päris hõlbus määrata. Kogu tema värsitoodangut läbib isesugune kahestumine: ühelt poolt tema oodid oma titaanse taevatormamise, oma julgelennuliste kõnefigureide, oma keeruka lauseehituse pinevuste ja värsimõõdu sundusest vallandatud rütmi peidetud seaduspärasustega; teiselt poolt rahvalaulu taolist värsimõõtu ja kõlalist häälikkordust taotlevad pastoraalid, vähenõudlikumaks tundeilutsuseks seotud idüllid. Võime märgata kõrgema ja kergema luulekunsti liigivahede koolitust, kummagis liigis omamoodi kalduvust arhaaikasse. Võime oletada kahestumist noore luuletaja hinges. Oma päevaraamatus Kristuse ja Diogenese eeskuju tähtsustades tahis ta olla vaba ja õnnis ka oma esiklassilise tegumoega oodides. Teiselt poolt on ta neis esiromantilise aja tormide ja tungide järglane, ning klassitsismi ja romantika elemendid tingivad üheskoos ka tema karjastelaulude kenitlevat sentimentaalsust.

K. J. Petersoni stiilitunnustes avastuvat kahesuunsust tohiksime kõige lühemalt iseloomustada vahest järgmiselt: K. J. Petersonil valitseb osalt pateetiline stiil (oodides), osalt sentimentaalne maneer (idüllides). Nii on seda ka prof. G. Suits märkinud oma loenguis.

Loomulikult tärkab siin küsimus, kes on olnud K. J. Petersoni stiili ja maneeeri õpetajad. Ainult meie rahvalaulu osa paistab juba enne selle küsimuse lahendust enam vähem selgena. Mis puutub raamatulistesse eeskujudesse, siis ei ole meie esilaulikul siiamani saadud leida päris lähedaid laenusid üheltki kirjanduslikult eelkäijalt. Tema algupärasustme täpseks kindlaksmääramiseks oleks aga vaja veel põhjalikumat allikate otsiskelu. Ühelt poolt ja enne kõike tuleks K. J. Petersoni suhet detailselt selgitada Pindarose ja Klopstockiga. Teiselt poolt tuleks uurida, kuivõrd Anakreon ja Theokritos, saksa anakreontikud ja idüllikud on mõjutanud tema kergemat värsiliiki.

Võib olla, ei annaks sellased otsiskelud üldse kindlamaid tulemusi. Mõned asjaolud lasevad oletada, et meil K. J. Petersonis tegemist on luuletajaga, kes on püüdnud olla iseseisev ja omapärane. Võrreldagu tema päevaraamatu märkust „võõrama lilled“ kohta (174) või Franzéni luuletust tsiteerides lausunud „oma sugupära“ soovitus (175). Ei ole sellepärast ehk ka mitte ime, kui K. J. Petersonis vaimestatud liialdusega on nähtud juba „meie Goethet“ (H. Raudsepp, „Agu“ nr. 10, 1923). Goethe „Leipzigi värsiraamat“ ja K. J. Petersoni laulud — neid võiks ju võrrelda, need on umbes samaealiste autorite kirjutatud, kummagil on oode ja anakreontikat. Aga asjata on väita nagu seisaks meie varamurdunud luuletaja and koguni kõrgemal Goethe vastavast nooruslührikast. Kummagi sisimad allikasooned on võrdlematud. Muist tingimustest kõnelemata.

J. Väinaste.

Sisukord.

	Lhk.
Eessõna	III
Kristian Jaak Petersoni kirjandusliku päranduse väljaanne	1
Kristian Jaak Petersoni ilmavaade	5
K. J. Petersoni stiili peajooned	15